

MAGYAR TANÍTÓKÉPZŐ

A TANÍTÓKÉPZŐ-INTÉZETI TANÁROK

XXV. ÉVFOLYAM.
NYOLCADIK FÜZET.

ORSZÁGOS EGYESÜLETÉNEK
KÖZLÖNYE

BUDAPEST, 1910.
OKTÓBER HÓ

Tanítóképzés.

Elnöki megnyitó.

(Elmondott az 1910. okt. 8-án tartott választmányi ülésen.)

Tisztelt választmány!

Midőn egyesületünk munkálkodásának új évét kezdjük, módszeres haladásunk elve a múltra utasít bennünket. Hadd lássuk, van-e a magyar tanítóképzésnek olyan területe, amelyről működésünkben talán megfejtkeztünk volna; avagy egy-egy ilyen kérdést felfogtunk-e elég intenzitással; avagy az itt-ott megkezdett és folytatott működésünk meghozta-e a vele arányos eredményt, s nem kellene-e néhol más-más eszközökről gondoskodnunk vagy eljárásunkban egyet-mást módosítanunk.

Örömmel vélem e szemle közepette megállapíthatónak, hogy az egyesülés, tömörülés szelleme sorainkban majdnem mindenkit megmozgatott, s egyesületünkben ma nemcsak a tagok szaporodnak, hanem a munkásság is megfelelő szorgalomban és magaslaton jelenik meg. Ez pedig eredmény, amely igen örvendetes, de annyira is kötelezi az egyesület középponti főszervét: a választmányt, hogy meggondoltan, de agilisán-, önzetlenül, de praktikus eredményekre törve-, program szerint vigye harcba országos egyesületünket, mindenért, ami a magyar tanítóképzésre: tartalomban és formában, intézeti és személyi érdekekben, üdvöt hozhat.

Erre pedig csak egy programmpontot tudok elképzelni és előterjeszteni, t. i. azt, hogy nevelő és oktató munkáinkkal, feladatainkkal behatóan foglalkozzunk; foglalkozzunk azoknak minden vonatkozásával, személyi ügyeinket is ide értvén; eközben, ha szükséges egymást úgy kapacitál-

jük, hogy széthúzó s ezzel meg-megdülő véleményeink ne legyenek; ha szólunk, az az egyesület súlyos szava legyen s ellenállhatatlan érvei mellett a háta mögött levő egységes erővel is fel tudjon lépni. Mert erre, amikor — intézetünkre vonatkozólag még annyi véleményt kell korrigálni, s néhol még ellenszenvet rokonszenvékké kell felmelegítenünk, szükség van. S végül ez teszi egyesületünket főhatóságunk előtt is értékessé, amely látván komoly törekvéseinket, bizonyára jóakarátú méltánylásban fogja részesíteni egyesületünket, mint amelyet egyik bázisul minden nagyobb akciójában haszonnal választhat.

Elképzelvén egyesületünknek az előbbi sorokban vázolt energikus működését, ennek utógondolatával következők merülnek fel szemem előtt a tanítóképzés látóhatárán.

1. Mint a temesvári közgyűlés határozatából tovább munkálandók, a következők jelennek meg: *szociális tevékenységeink további és konkrétebb elemzése és iskolánk szociális intézményei*. (A közgyűlés jegyzőkönyve szerint megbízza a választmányt, hogy az 1—5. pontokra nézve új javaslatot dolgozzon ki, a *gazd. szaktanárok* képzése ügyét a választmányra bizza. Tantervileg a *magyar nyelvi* szaktanári értekezlet javaslatot dolgozott ki (III. oszt. nyelvtan); a *term. tud.* szakosztály *növénytan* kézikönyv megírását kívánja és *term. rajzi*, *fizikai* általányt kér; *term. tud.* tanárok képzésére is itt a javaslat). Továbbá a *gyakorlati kiképzés* valamelyes *körvonalozása*, amely főhatóságunk kívánalmainak, a többféle rendeletnek is megfelelne, de saját iniciatívánkból is nővén ki, azonkívül erős köztörekvéseink célja is lehetne; továbbá a *tanítóképző-intézetnek 5 évi tanfolyamra való emelése*, amelyben a közgyűlés határozatának közeli érvényre emelése majdnem lehetetlennek látszik, hacsak valami expedienssel nem szerezzük meg a határozatot; végül a *segítőegyesületnek* már elfogadott alapszabályai szerint annak *felvirágoztatása*. (Miközben jelentem, hogy a temesvári közgyűlés határozatai megfelelő memorandumokban már mind felterjesztettek.)

2. De e kereten kívül állandóan haladnunk kell a *szaktanári értekezletekből lesűrhető eredmények* nyomán,

mert azokat állandóan aktualisoknak tartom, annál inkább, mert e téren kell teljesítenünk azon *didaktikai* feladatokat, amelyek az egyesületre hárulnak.

A *tanítóképző-intézeti tanárok továbbképzésének* kérdése, amelyre nézve évről-évre javaslattal tartozunk a magas Miniszteriumnak, ezzel némileg rokontárgy.

A *fizetés ügye, kapcsolatban a gyakorl. isk. kollegák helyzetével* első sorban olyan tárgy, melynek kérdése, mindaddig, amíg megnyugtatólag megoldva nincs, tárgyalásaink napirendjéről le nem kerülhet.

Különösen ez utóbbi hívja fel éber munkálkodásunkat, amelyre nézve főhatóságunk részéről is jó indulatot tapasztalunk, mi is sokat tárgyaltuk, a kérdés többszörös memorandumunkban is benne van; s mégsem tud ez kölcsönös meglegedésre megoldódni.

Legközelebbi programmpontunk pedig az új tképesítő vizsg. szabályzat tárgyalása, s ezzel kapcsolatban a *Rendtartásra* vonatkozó véleményünk megállapítása, ami egy kis szolgálati pragmatikát foglalhat magában.

Az elmondottakat részint a multban megkezdett működésünk, részint a min. rendeletre való felelet érdeke állítja előtérbe. De ezek mellett számot kell vetnünk a tanítóképzés területének egész perspektívájával.

I. A *tanítóképzés szervezetére* vonatkozó eddigi határozataink revíziója, s ebben is legelső sorban az *évfolyamok, a gyak. isk. tanítók képzése, egy vagy két gyakorló iskolai tanító kérdése, igazgatói értekezletek, lapunk s a tanítói továbbképzés, hospitálások* stb. kérdések merülnek fel, amelyeknek minden részletében, talán a mi szempontunkból is van revideálni való, s legelső sorban annak szempontjából, hogy mindenben a mennél hamarabb megvalósítani valót produkáljuk. Mert újból hangoztatom, hogy invencióra van szükségünk, hogy ügyeinknek a főhatóságunk részéről tapasztalt jó indulat dacára is itt-ott tapasztalható késedelmeit — elhárítsuk.

II. A *pedagógiai és didaktikai* munkánkban még széles az egészen meg nem művelt mező. A főhatóság részéről oly gyors egymásutánban jöttek az ezeket szabályozó rendelkezések, ami intézeteinknek szerencséje is vala, hogy magunk azok által szabályozott kérdéseket

alapjában lényegükhöz mérten nem is elemezhetjük. Már pedig csak beható elemzés útján válhatnak azok igaz sajátainkká; pl. az u. n. *noteszrendelet, a képesítői szabályzat visszaháramlása tanításunkra és nevelésünkre, iskoláink normális felszerelése, a tanítóképző-intézet oktató módszere, szociális karakterű nevelés a tárgyakban és az intézeti életben; a tanítóképző-intézeti normális tantárgyfelosztás és órarend,* ami ma már szintén egyesületi kérdés is; az igazgató és a *tanárkar egységes* működése, amikben a közgyűléseknek, tárgyalásoknak a választmány előkészítheti az útját.

Mind, mind igen nagy kérdés. S a sor végén érzem, hogy ideje volna évekre szóló programot állapítanunk meg, amelyet éppen csak akkor nem üznénk, ha valami éppen aktualiter rögtön provokálja külön munkálkodásunkat.

Indítványozom, e felvetett ideák alapján, hogy a választmány idejét ilyenekkel végkép el ne foglaljuk, elnökletem alatt egy bizottság küldessék ki, amely egy hosszú időre szóló program tervezetét a választmány-nak, amikor készen van, bemutatná.

Addig az itt felvetett ideák bő tárgyat adnak munkálkodásunknak, s ezekből a sürgősség vagy a lényeg sora szerint az elnökség könnyen elláthatja ez évre a választmány tanácskozásait.

Az említett bizottság feladatául tűzném ki azt is, hogy a *közgyűlésekre* terjesztendő tárgyak *előkészítése és közgyűlési tárgyalása milyen természetű volna* és hogy volna célszerű, hogy a vita szabadsága is megőriztessék, de a tételek végtelen ellapításával a határozathozatal meg ne akadályoztassék, amire közeli tapasztalatunk szép példát nyújt. S ami ezekből az elnöki hatáskörön kívül esik, az akár egyebekkel együtt *ügyviteli szabályzatba is foglaltatnék.*

S mind ezt közgyűlési szerveinknek azon részével, amelyet *előértekezletnek* hívunk, részleteiben is meg lehetne oldani. S ezzel közgyűlésünk rendje, súlya, fénye, amikben pedig nagy erőnk rejlik, igen sokat nyerne.

Bennem logikai kényszerűség e kérdések felvetése, mert tapasztalat okulás nélkül s az ezt követő okosabb

tett nélkül semmit sem ér. Az előbbire vonatkozólag pedig lehetetlen nélkül a történeti alapon való haladás, ami a jövőre nézve szemünk előtt fekvő utat nyit, s melyet az egyesület minden tagja ellenőrizhet. Az ellenőrzés pedig öröm, s annál inkább az egyesülethez fűzheti annak minden tagját.

Az elmondottakkal nem azt célzom, hogy mindezzel befejezettek tartssuk ez évi munkálkodásunk irányítását.

Ez eddig csak egyben lehet irányítás.

S ez az, hogy dolgozzunk.

Ha úgy szeretjük egymást, mint ahogy gyakorlatban is megmutattuk, úgy szeretjük a kezünkre bízott ügyet s ebben Egyesületünket, amint az elvárható és szívünknek is kedves, bátran foghatunk az új évhez. Ennek sikere sem fog elmaradni.

Isten áldását kérem Egyesületünkre, annak minden tagjára, minden működésére s ezzel az ülést megnyitom.

(Budapest.)

Dr. Baló József.

A lélektani laboratórium célja s berendezésének szempontjai a tanítóképző-intézetben.¹⁾

Az iskolai lélektani laboratóriumok célja általában a lélektani tételek érzékeltető tanítása, a lélektani oktatás demonstratív teljesítése. El akarjuk érni, hogy mind azok a tételek, amelyek a lélektanban induktív úton születtek meg, amennyiben az iskolai oktatás keretébe tartoznak, induktíve is taníttassanak. Azonban a tanítás induktív keresztülviteléhez korántsem tartjuk elegendőnek a képzeletbeli példák módszerét, hanem szükségesnek véljük, hogy az induktív oktatás anyagául szolgáló folyamatok valósággal, érzékeltető módon hozassanak létre és pedig, *legalább megközelítőleg* azon a megfelelő módon, amelyen keresztül a tudomány is hozzájutott azoknak ismeretéhez. Az iskolai lélektani oktatásban pl. bemutatjuk a reakciófolyamatokat mind az akusztikai, mind az optikai ingerek alapján, azonban $\frac{1}{1000}$ m. p. pontosság helyett megelégszünk $\frac{1}{100}$ sőt $\frac{1}{15}$ m. perces időmeghatározással. Vagy amikor a hallás felső határát, a felső hangingerküszöböt a Galton-féle síppal bemutatjuk, meg

¹⁾ Ez a cikk átvétetett a budapesti VI. kerületi állami tanítónőképző-intézet 1909—10. iskolai évi értesítőjéből. Szerk.

kell elégednünk a hangmagasságoknak a nyolcadok szerinti fokozásával. Megjegyzendő, hogy nem mindenkor elégedhetünk meg megközlítő eredményekkel. Amikor *törvények* demonstrációjáról van szó, akkor minuciosus pontossággal járunk el, mert csak ez esetben lesz meggyőző ereje kísérletünknek. Peldául a Weber-féle psychophysikai alaptörvényt részletes pontossággal kell demonstrálnunk.

Mindenesetre még vitás kérdése az iskolai lélektani oktatásnak, hogy kísérleti demonstrációkban mikor és mennyire követeljük meg a tudományos szabatosságot. E kérdésre később visszatérek. Azonban semmi esetre sem lehet vitás az a követelmény, hogy ne képzelt példákkal, lerajzolt eljárásokkal, hanem valósággal előidézett folyamatokkal, vagyis tényleg végrehajtott kísérletekkel demonstráljuk tételeinket. Úgy végezzük tehát a lélektani tanítást, amiként az a természettanban, vegytanban, biológiában általánosan elfogadott. Ez pedig csakis úgy érhető el, ha a középfokú iskolák mellett mindenütt, ahol lélektani oktatás folyik, egyéb iskolai laboratóriumok mellett lélektani laboratóriumot is rendezünk be.

Különösen a tanító- és tanítónőképző intézeteknek van elengedhetetlen szükségük lélektani laboratóriumokra, mert a tanítóknak hivatásuk teljesítéséhez tartozik az a képességök, hogy a konkrét lélektani tényekkel foglalkozzanak. Nekik az egyes lelki jelenségeket elemeznők, az analog jelenségeket egymással összekapcsolniok, az alkotó elemeket a nagyobb egységekre vonatkoztatniok kell. A tanítóknak bizonyos lelki folyamatokat meghatározott célokból mesterséggel kell előidézniök. Ezek mind oly műveletek, amelyek analogok a lélektani kísérletekeken követett eljárásokkal. A lélektani kísérletekben való tájékozottság tehát igen hasznos a tanítói hivatásra való előkészülethez. Különben ma már, amikor Európa több államában, Magyarországon, Svájcban, Oroszországban, Bulgáriában megindult a mozgalom a képzőintézeteknek lélektani laboratóriumokkal való ellátására, korántsem elegendhetünk meg a laboratóriumok fontosságának méltatásával, hanem meg kell vonnunk a képzőintézeti lélektani laboratóriumok feladatának észszerű határait s kutatnunk kell azon elveket, szempontokat, amelyeket a képzőintézetek lélektani laboratóriumainak berendezésében követnünk kell, ha azokat a célnak megfelelőkké akarjuk tenni. Erre nézve tapasztalatok alapján kialakult nézeteimet pontokba szedve fogom előadni.

1. Ha a laboratóriumi berendezés ügyét meg akarjuk oldani, úgy első sorban a tanítóképző-intézeti lélektani laboratórium *feladatával* kell tisztába jönnünk. Általában szemünk előtt kell tartanunk, hogy a képzőintézeti laboratóriumnak nem célja dilettáns búvároknak a nevelése, hanem pusztán az egyénekben lélektani intelligencia kifejlesztése, minthogy pedig az oktatásnak kísérleti módszerrel való berendezésével érjünk el. Ennélfogva a tanítóképző-intézeti lélektani laboratórium csupán az oktatás szolgálatában álló intézmény. Az egyetemi laboratóriumoktól eltérőleg, demonstráló jellege van. Hogy tudományos vizsgálatok folynak-e a képző labora-

tóriumában, az egészen esetleges körülmény, a lélektant tanító tanár egyéni készülségétől, dispsitójától s a laboratórium berendezésének minőségétől függ.

Mikor azonban hangsúlyozzuk, hogy a képzőintézeti lélektani laboratóriumoknak csak szűkkörű tudományos munkakörük lehet, ugyanakkor ki kell emelnünk, hogy a képzőintézeti lélektani oktatásnak, tehát az oktatás szolgálatában álló műhelynek is pedagógiai célja van. A lélektani oktatás a képzőkben pedagógiai és didaktikai alkalmazásokra törekszik. Sőt amennyiben a képzőintézetek lélektani laboratóriumaiból a tudományos kutatás nem zárható ki, ezek főként két területre szorítkoznak, u. m. a *didaktikának kísérleti alapon való tovább művelésére* és a *gyermeki lélek életjelenségeinek induktív vizsgálatára*. Ez a két feladat a tanítóképző-intézetek sajátos működési körének természetéből önkényt következik. Eszerint a tanítóképző-intézeti laboratóriumokat, akár demonstráló jellegüket, akár a pedagógiával összefüggő céljukat tartjuk szemünk előtt, helyesen *pedagógiai-pszichológiai laboratóriumoknak* nevezhetjük.

2. Minthogy a lélektan és élettan együtt alkotják a nevelés-tan propedeutikáját, azért a tanítóképző-intézetekben a lélektan és élettan tanítása között szoros kapcsolat tartandó fenn, amit a lélektan tudományos fejlődésének mai iránya is támogat. Ez a kapcsolat érvényesül a lélektani laboratórium berendezésében is. *Minden tanítóképző intézeti lélektani laboratóriumot célszerű ellátni élettani felszereléssel* is, vagy ha valamely képzőintézetnek már van élettani laboratóriuma, az a személyre és helyre nézve egyesítendő a lélektanival. Tehát el kell látni a lélektani laboratóriumot embertani ábrázolatokkal, képekkel, mintákkal, mikroskóppal, preparáló eszközökkel s preparátumokkal; továbbá az élettani folyamatokat regisztráló készülékkel, u. m. sphygmográffal, pneumográffal, cardiográffal, carotisdobbal s az ezek működésének regisztrálására szolgáló kymographionnal, sőt ide csatolható az *egészségtan és életmentés* tanításához szükséges mintafelszerelés is. De még az esetben is, ha a lélektani laboratóriumnak élettani felszereléséhez nincsenek is meg a kedvező föltételek, föltétlenül szükséges a lélektani laboratóriumnak az *anthropometrikai eszközökkel* való felszerelése. Szükséges pedig ez nemcsak azért, mert az antropometrikai mérések bizonyos lélektani vizsgálatok alapjául szolgálnak, hanem főként azért, mert e mérések pedagógiai szempontból igen fontosak, annyira, hogy a leendő tanítók ezekbe való begyakorlása igen kívánatos. Nem hiányozhatnak tehát egy képzőintézetben sem a magasság-, a testsúlymérésekre, a koponyamérésekre, a mellbőség mérésére szolgáló eszközök s a közönséges centiméter mérték.

3. Ami most már *magát a lélektani felszerelést* illeti, alaptételül fogadhatjuk el, hogy a tudományos kutatások céljaira szolgáló lélektani eszközök kevés kivétellel nem alkalmasak a tanítóképző-intézeti lélektani oktatás demonstrálására. A tudományos lélektani eszközök nagyobb része meghaladja azon színvonalat, amelyen a

képzőintézeti lélektani oktatás állhat. A tanítóképzőintézetek s középfokú tanintézetek (gimnáziumok, reáliskolák) bizonyos mértékig külön felszerelésre szorúlnak. A tudományos eszközöktől bizonyos fokig eltérő, külön felszerelésre irányuló törekvések valóban mind élénkebben nyilvánúlnak meg a lélektani felszerelések technikájával foglalkozó vállalatok, pedagógiai körök részéről. Ilyen eszközök árjegyzékét adta ki a lipcei gyáros, *Zimmermann*, továbbá van összeállításunk *Schultzetól*.¹⁾ A *Höfler-Witasek*-féle jegyzék régebbi keletű²⁾

Meg kell állapítanunk azon szempontot, amely akár ezen felszerelések megítélésében, akár a jövőben a demonstráló eszközök szervezésében irányadó lehet. A lélektani tudományos eszközöktől, mint egyéb tudományokban, két tulajdonságot kívánunk meg. Az egyik, hogy a jelenség időbeli, térbeli s erőbeli viszonyait a lehető legteljesebb részletességgel határozza meg. Ez a *minuciositás* követelménye. A másik követelmény, hogy az eszköz alkalmas legyen a teljes pontosságú meghatározásokra: ez a *precizitás*. A képzőintézetekben s általában a középfokú iskolák felszerelésében a minuciózitással szemben támasztható követelményt alacsony fokra szállítjuk le. Pl. amint már cikkem elején jeleztem, az 0.001 m. p. pontosság helyett megelégszünk 0.1 sőt 0.2 m. perccel. Ellenben szükséges, hogy az eszközök a kívánt méréseket teljes pontossággal végezzék. *Az eszközök precizitásából a középfokú oktatásban sem engedhetünk semmit.* A képzőintézeti lélektani demonstráló eszközöktől is, miként az egyetemiektől, megkivánjuk, hogy pl. a jelzett 0.2 m. p. legyen valóban 0.2 m. p. A tanítóképző-intézeti lélektani laboratóriumok jelenleg összeállított eszközgyűjteményeiben a minuciozítás szempontjából is nagy a bizonytalanság, az exakt pontosság tekintetében pedig még több kívánnivalót hagynak fenn. Áll ez különösen a *Höfler-Witasek*-féle gyűjteményre.

4. Most még döntésre vár az a kérdés, hogy mily *terjedelmet* öltön a tanítóképző-intézeti lélektani laboratóriumok felszerelése. E kérdés eldöntésében több szempontot kell számbavennünk. Első sorban tartsuk szemünk előtt, hogy számos kísérletet eszköz nélkül hajtunk végre a lélektani tudományban, tehát eszköz nélkül demonstrálhatók a lélektani oktatásban is. Ide tartoznak a képzetkapcsolási kísérletek, az emlékezetet meghatározó kísérletek, a fáradtságmérések, az egyéni típusok meghatározását célzó kísérletek egy része s a didaktikai kísérletek nagyobb része. Ezek azok a kísérletek, amelyek a pedagógiában a fő szerepet viszik. Minthogy pedig a képzőintézetekben a pedagógiailag fontos lélektani tételek tanítására kell a főgondot fordítani, azért *a képzőintézeti lélektani oktatásban felölelendő kísérletek nem jelentéktelen része demonstrálható eszközök nélkül.*

¹⁾ Rudolf Schultze: Aus der Werkstatt der experimentellen Psychologie und Pädagogik. Leipzig 1909. Voigtländers Verlag.

²⁾ Dr. A. Höfler — Dr. St. Witasek: Hundert Psychologische Schulversuche. Zweite vermehrte Auflage. Leipzig. S. A. Barth. 1903.

Szem előtt tartandó továbbá, hogy a képzőintézeti lélektani oktatásban jelentékeny szerepet játszanak azok a kísérletek, amelyek a lelki jelenségek lefolyásának csupán a *minőségét* határozzák meg. A minőség meghatározások mindenestre aránylag nagyobb tért foglalnak el a képzőintézeti oktatásban, mint az egyetemi előadásokon és a tudományos laboratóriumokban. A minőségi kísérletek demonstráló eszközei pedig többnyire oly egyszerűek, hogy azokat bárki olcsó pénzért beszerezheti, vagy maga elkészítheti. Így használhatunk kötőtűt a bőrérzetek demonstrálására, színes papirosokat a szinkontrasztok bemutatására, zsebórát a hangerősség alsó ingerküszöbének, egyszerű fényforrásokat a látás alsó ingerküszöbének és különbségi ingerküszöbének vizsgálására, önkészítette pont-, szín-, alaksorozatokat az apperceptió tünetényének bemutatására, illatos folyadékokat, ammoniákat, édes testeket az akarati tünetények létrehozására.

Ennélfogva a mechanikai műhelyekben előállított *kísérleti eszközök*, vagyis az a felszerelés, amely a szűkebb értelemben vett *laboratóriumi felszerelésnek* szoktunk tartani, a lélektani kísérletek bizonyos szűkebb körére szorítkozik az oktatásban, azon jelenségek demonstrálására, amelyek a lélektani tudomány mai fejlettsége szerint nem demonstrálhatók a mennyiségi viszonyok mérése nélkül. Ilyenek: a Weber-féle törvény, a reakció-törvények, a térkűszöb, a hangsorozat alsó és felső határa, a hang-, a színmegkülönböztető képesség (a zenei és színérzék) vizsgálata, az apperceptió-tünetények időbeli viszonyának vizsgálata, az emlékezeti erő meghatározása, az izomenergia változási viszonyainak vizsgálata. Ennélfogva a tanítóképző-intézeti lélektani felszerelés, ha a legszükségesebbet, a nélkülözhetetlent tartjuk szemünk előtt, csak a következő eszközökre, illetőleg eszközcsoportokra terjed ki: két színpörgettyű a szükséges színgörögökkel, hangvillarendszerek és Galton-féle síp, aesthesiometerek, tachystoskop a szükséges kísérleti felszereléssel, emlékezetmérő a szükséges kísérleti felszereléssel, kymographion a reakciós kísérletekhez való, továbbá az érzelmi kifejező mozgások demonstrálására szolgáló felszereléssel, ergográf; időmérő készülékek; Jaquet-féle chronográf s a Jaquet-féle 0 2 m. p.-es kronometóra, megtévesztő súlyok és alakok.

Budapesten a VI. ker. áll. tanítónőképző-intézetben 1909. február havában létesült az első magyarországi képzőintézeti lélektani laboratórium. E laboratórium létrehozásában *Neményi Imre* dr. miniszteri tanácsos, a közoktatásügyi minisztériumban a tanítóképző osztály vezetője, *Ranschburg Pál* dr. egy. m. tanár, *Farkas Sándor* tanítónőképző-intézeti igazgató s magam, mint a laboratórium vezetője, fáradoztunk s a berendezés gondos előkészület alapján jött létre. S habár a laboratórium megalkotásában, különösen pedig továbbfejlesztésében nagyjában a fenti elvek érvényesültek, mint első kísérlet elég hiányt, (különösen a helyiség eshetik kifogás alá), s talán a képzőintézet szempontjából fölösleget is mutat, a képzőintézetek számára legalább Magyarországon bizonyos mértékig mintá-

nak vehető. A laboratórium már másfél éve áll a pedagógiai oktatás szolgálatában, s az eddig elért siker bizonyítja a laboratórium szükségét s berendezése irányelveinek helyességét. Működéséből a következő tapasztalatokat merítettük a lélektani s a pedagógiai oktatás számára :

a) A lélektannak kísérleti módszerrel való tanítása a tanulók figyelmét az elmélkedések helyett *a lelki élet konkrét tényei felé irányította*, ami őket arra indította, hogy a lelki jelenségeket mind magukon, mind társaikon, más felnőtt egyéneken s a gyermekeken megfigyeljék s elemezzék.

Utasítást is kaptak a tanulók egyes primitív kísérletek végrehajtására önmagukon, társaikon s otthon más egyéneken. Az ő egyszerű próbaik őket tovább gondolkodásra, a lélektani jelenségekkel való behatóbb foglalkozásokra serkentették.

Ezen eljárás miatt a lélektan elméleti anyaga csökkent ugyan és mégis gyarapodott a tanulók lélektani intelligenciája, felfogásmódja.

b) Az a körülmény, hogy ugyanazon kísérletek néha több egyéneken hajtottak végre, figyelmessé tette őket oly *egyéni különbségekre*, amelyek annak előtte az ő megfigyeléseik körétől távol estek. Ez arra segítette őket, hogy a finomabb egyéni különbségeket könnyebben megfigyelhessék és megérthessék. A lélektani megfigyelő képességnek ilyen irányú fejlődése a tanítójelöltek gyakorlati pedagógiai kiképzésének igen becses alkotó eleme.

c) Az a körülmény, hogy a tanított lélektani tételek nem elképzelt példák, tehát nem az elvont életből származtak, hanem valóságos életjelenségekből, megkönnyítette a tételek *gyakorlati alkalmazását* a művészetekre, a természeti életre s a didaktikára. Egyszerű utalások elégségesek voltak ahhoz, hogy pl. a színkontrasztüneményekből a képzőművészet bizonyos színhatásait, a színkeverésekből egyes természeti jelenségeket maguk a tanulók megmagyarázzanak. A figyelem, a képzetreproductió motívumainak kísérleti bemutatásaiból, az emlékezeti, képzeleti kísérletekből pedig önkényt következtek a didaktika egyes alapvető szabályai.

d) A neveléstan propedeutikájának, a lélektannak induktív kísérleti tanítása kihatott a neveléstani tárgyak tanításának módszerére is. A didaktika tanításába is belekerültek oly kísérleti eljárások, amelyek a tételek bizonyítására alkalmasak voltak. A tanulók meggyőződtek, hogy a didaktikában ép úgy szükséges *az induktív vizsgálódás*, mint a lélektanban, amely nélkül a tételek bizonytalank s gyakorlatilag csekély értékűek, sőt belátták a tanulók a nagyobb arányú adatgyűjtések szükségét is. Így adatokat gyűjtötünk a magasabb évfolyamokon a gyakorló iskolai tanulók között az érdeklődés egész köréből, történtek továbbá rendszeres gyűjtések az ösztönszerű rajzokból. Az így összegyűlt adatokat feldolgoztuk s a pedagógia és didaktika számára értékesítettük. Ilyen módon nemcsak a lélektani tanítás öltött egészen új képet, hanem legalább bizonyos mértékig mélyebbé és tartalmasabbá lett a didaktika tanítása is.

(Budapest.)

Nagy László.

A matematika tanítása az osztrák tanító- képző-intézetekben.

Olvasóink nagy száma előtt bizonyára ismeretes az a mozgalom, mely a matematika tanításának reformját tűzte ki célul. Kiindulás pontja a középiskola volt, de csakhamar átcsapott más iskolákra is, hiszen alig van szakiskola, hol matematikát ne tanítanak, s ahol nem volna e tanítás reformra érett? Bennünket is kell, hogy érdekeljen e mozgalom, hiszen hazánk is szép eredménnyel szerepel e téren. Középiskoláink tanárai egy igen figyelemre méltó kötetben¹⁾, — mely egyébként rövid időn belül németül is megjelenik, — tették meg javasolataikat és közölték ebbeli tapasztalataikat. Egy másik, készülőfélben levő, munkában a többi iskolában eddig nyert eredményeket fogják a közönség elé vinni. A tanítóképző-intézetek matematikai oktatásáról e kötetben dr. Goldziher Károly pedagógiumi tanár, fog referálni. Hasonló munka folyik külföldön is, hol erre már nemzetközi egyesülés az I. M. U. K. (Internationale Mathematische Unterrichts Kommission) keletkezett, melyben egyébként hazánk is több taggal szerepel.

Az I. M. U. K. első feladatának azt látta, hogy megállapítsa, hogy országunként az egyes iskolafajokban minő mértékbe művelik a matematikát. E célból megbíz szakférfitakat, hogy erről tapasztalatokat szerezzenek, s ezeket referaturnak alakjában a nyilvánosság elé bocsássák. Németországból már ily referaturnok egész sora keletkezett, melyek közül azonban még egyik sem foglalkozott a „seminariumok“-kal vagyis a tanítóképzőkkel. Evvel szemben az Ausztriában megjelent füzetek másodika éppen ezekkel az intézetekkel foglalkozik elég bőven, — s erre óhajtjuk olvasóink figyelmét felhívni.

A füzet²⁾ szerzője először is az osztrák tanító (és tanítónő) képzők szervezetét ismerteti, mely tudvalevőleg, alig tér el a miénktől. Négy éves tanfolyamok ezek, melyek befejeztével képesítő következik. Ez tehát az összehasonlítást a mi viszonyunkkal lényegesen egyszerűsíti. Történtek ugyan indítványok (az 1906. évi VI. osztr. Lehrerbildungstag on), hogy az intézményt egy ötödik évvel bővítsék, melynek tárgya legyen a speciális szaktudás (pedagógiai és módszertani kérdések), míg az előző négy az általános műveltséget közvetítse, — ez a kívánatos reform azonban nem valósult meg.

Összehasonlítva a mi tantervünkkel, az osztrák határozottan alacsonyabb nivóju; több részt kíván meg a miénk, mely az övé-

¹⁾ Beke-Mikola. A középiskolai matematikai tanítás reformja. Budapest, 1909.

²⁾ Dr. Theodor Konrath: Der mathematische Unterricht an den Bildungsanstalten für Lehrer und Lehrerinnen. — Megjelent a „Berichte über den mathematischen Unterricht in Oesterreich. — Veranlasst durch die I. M. U. K.“ című sorozatban. — Wien 1910.

kében hiányzik, bár az óraszámuk nagyobb. (Az I.-ben a II.-ban és III.-ban 4, a IV.-ben 3.) Különösen feltűnik az, hogy sem a másodfokú egyenlet, sem a számtani és mértani sor nem képezi a tanítás tárgyát. A szerző természetesen ezek felvételét ajánlja, úgyszintén kívánatosnak tartja, hogy a tanuló a logaritmussal, a trigonometriával s a grafikai módszerekkel ismerkedjék. Evvel a jövőd tanító körülbelül azt a matematikai műveltséget nyerné, mint jelenleg a középiskolai. Viszont a megreformált középiskola megint a differenciál és integráli számítással volna előnyben. (Tudjuk, hogy akadtak olyanok is nálunk, kik ez utóbbi módszereket is be akarták vinni a tanítóképzőbe.) Érdekesebbek ezeknél a kívánalmaknál azok a reduktiók, melyekkel Konrath a sok új anyag részére, lényeges óraszám szaporítás nélkül, időt akar szerezni. Kiküszöbölendőnek tartja a könyvvitelt, az arányok részleges taglalását (mely a mi tantervünkben is tulteng). Tulajdonképp nem annyira a tananyag egyes részleteinek eltávolításával, mint inkább módszerek javításával akarja megkapni a szükséges időt. Egy szerencsés kifejezéssel élve „Wirklichkeitsmathematik“-ot, vagyis „a valóság számtanát“ akarja tanítani. Ennek értelmében a formális algebrában csak a legszükségesebb és utóbb használandó alakok vizsgálандók; csak tenyleges problémák oldandók meg, amelyek tehát nem kizárólag a matematika begyakorlására készültek. Egyebekben Konrath teljesen híve a többi irodalmilag már igen gyakran megbeszélte reformeszméknek, melyek jó methodika által mélyebben akarják a tanulót a matematikába bevinni, mint eddig szokás volt. Ilyen elsősorban a függvényteni gondolkodás és a grafikai módszerek; az analitikai geometria elemei. Azután fokozott térszemlélet; a sík és térmérian együttes feldolgozása, a matematika története, ez utóbbi természetesen nem rendszeresen, hanem egyes emberek vagy problémákhoz kötött művelődéstörténeti adatok gyanánt. Végül mint a tanítóképzésnél specifikus fontosságú óhajok: a földmérés tanítása a tanulók munkásságára támaszkodva, modellek készítése, s a tanító-intézeti tanárok képzése.

Ez nagyjában az említett füzet tartalma. Sok ügyes gondolatot találhatni benne, amely, ha nem is eredeti, de az adott viszonyokhoz sikeresen alkalmaztatott. Persze, hogy e sok óhaj közül mi fog megvalósulni, az a jövő titka.

(Budapest.)

Dr. Sós Ernő.

Elmélet.

A figyelem megosztásáról és koncentrációjáról.

Azon tétéleknek, melyek a figyelés mibenlétére és természetére irányultak, a veleje tulajdonképen az, hogy a figyelem a reánk tóduló érzéki ingerek, vagy a tudatunkba behatolni igyekvő képzetek között egyeseket megragad, ezeket bebocsátja, illetőleg mi azokat felfogjuk; másokat pedig elutasít, visszaszorít: önkén következik ebből, hogy a figyelem köre csakis korlátolt lehet. Viszont, a mindennapi életben is tapasztaljuk, hogy *ez* nem annyira szűk, hogy minden egyes esetben csakis egy képzetre, vagy benyomásra irányulhatna, hanem képes egyszerre több ingerre is tekinteni, egyszerre több képzetet is felfogni. E tényhez aztán két kérdést fűzhetünk: 1. Egyidejűleg és bizonyos mértékben egyenletesen hány különböző élmény felé fordulhat figyelmünk bizonyos kedvező körülmények között. 2. Meddig maradhat meg, vagy tartható meg a figyelem pusztán egyetlen tárgyra irányozottan akkor, ha tudatunk másféle behatásoknak is ki van téve.

Mindenekelőtt meg kell jegyeznünk, hogy mikor ezt a két kérdésben rejlt tényt az elméletben kettéválasztjuk, ezt nem úgy értjük, mintha a figyelemnek ez a két ténye, *megosztás és összeszedés* a valóságban is egymástól függetlenül fordulnának elő. Ezek fordított viszonyban állanak egymáshoz. Azaz, ugyanazon egyén tudatában minél nagyobb a figyelemnek a terjedelme, annál kisebb lesz annak az ereje és minél nagyobb a koncentráció, azaz, minél jobban összeszedjük magunkat, minél inkább egyetlen képzetre, egyetlen benyomásra korlátozódik figyelmünk, természetesen annál kisebb lesz annak terjedelme, szűkebb lesz köre. Goethe mondása ide is vág: In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister. Ugyanazt fejezi ki a magyar közmondás is: Ki sokat markol, keveset szorít. Ki sokra irányítja figyelmét, keveset fog fel.

Aszerint aztán, amint valamely egyén inkább képes figyelmét több tárgy, több képzet között úgy megosztani, hogy az illető képzeteket még képes felfogni, vagy inkább képes figyelmét egy tárgyra összpontosítani. A figyelemnek kétféle típusát különböztethetjük meg: A gyakorlati emberét és a tudós figyelmét. Amazt koncentrált, vagy intenzív, emezt megosztó, vagy disztributív figyelemnek nevezik.

Az intenzív figyelem, amely minden pillanatban csak néhány tárgyhoz tapad, vagy egyetlen tudományos probléma megoldásán fáradozik, a tudós képességei közé tartozik. Ha sikert aratni, tudományát tovább fejleszteni akarja, tudatában a figyelemnek ezt a nemét kell kifejlesztenie.

A gyakorlati embernek ellenben a disztributív, a megosztó figyelemre van szüksége. Az üzletvezetőnek a bonyolult üzleti élet minden ágára figyelnie kell, a katonai parancsnoknak egy szem-

pillantással át kell tekinteni az egész helyzetet, terepviszonyokat és az egész hadsereget, még a tanító figyelmének is át kell fogni az egész osztály növendékseregét, hogy azt fegyelmezni, vezetni képes legyen, egy nagy zenekar dirigensének százfelé kell figyelni, hogy feladatának megfelelhessen. Ezért szeretik a tudósok a magányt, a világtól való elvonulást, míg a gyakorlati emberek a világ zaját és sokféleségét keresik. Napoleon egyenesen gyűlölte a magányt.

A figyelem körének, terjedelmének exakt megállapíthatása végett az újabb lelektanban különféle kísérleteket végeztek. Ezeknek egyik neme abban állott, hogy pontokat, vonalakat, számokat, kövecskéket különböző számban tártak fel egész rövid időre (tized, század, ezred-rész másodpercenként) a szemnek és megállapították, hogy a kísérleti személy ezen dolgok közül hányat volt képes úgy felfogni, hogy azoknak miségét és számát helyesen tudta megállapítani. Kitűnt, hogy négytől—hatig terjedt a figyelem köre teljesen hibátlan adatokkal. Azonban ez a szám kissé soknak, az ekként megállapított kör kissé túlnagynak látszott. Miután egy dominókövet 5 6, azaz tizenegy fekete ponttal is képes volt a kísérleti személy felismerni, találóan magyarázza ezt a feltűnő tényt Ebbinghaus, részint akként, hogy itt is, meg a fentebbi esetekben is tulajdonképen csakis egy, egységes, jellegzetes képet fogunk fel, részint pedig előbbi tapasztalatokból tudjuk, hogy ezen a képen tizenegy pont van. Epígy egyes vonalak, egyszerű tárgyak, vagy több jegyből álló számok (pl. 1580), értelmes szavak csoportba alakulnak s ilyen esetekben az egyidejűleg felfogottat egy benyomásnak vehetjük, amelyet azonnal mint több részekből álló egészet fogunk fel, amelynek részei közül még néhányat több-kevesebb pontossággal meg tudunk különböztetni.

Ugyancsak Ebbinghaus mutatta ki, hogy az úgynevezett komplikációs kísérletek útján nyert adatokból Wundt és tanítványai hibásan vonták le azt a következtetést, mintha egyidejűleg képtelenek volnának két egyszerű, de diszparát (azaz különböző érzékekre ható) ingert felfogni, hogy t. i. e két inger felfogása egymásután, szukcesszíve történék.

A komplikációs kísérletekre szolgáló műszert Wundt találta fel s ezek a kísérletek az experimentális lélektan legelső kísérletei közé tartoznak. Egy lapon, mint az óra számlapján, köröskörül számok vannak s e felett egyenletes gyorsasággal mozog a mutató. Minden egyes körforgásánál, tetszés szerint változtatható helyen, egy különös készülék segítségével egy más érzéki benyomást váltunk ki, pl. egy harangszót, vagy egy bőringert, anélkül, hogy az illető helyet a kísérleti személy ismerné. Ha már most meg kell állapítania, hogy a mutató mely helyen van abban a pillanatban, mikor a harangszó elhangzott, egynéhány forgás megfigyelése után ezt megteszi ugyan, de a legritkább esetben találja el az objektív helyeset. Várakozásunk ellenére és túlnyomóan a harangszót ennek objektív előtte történő mutatóállással kombinálja (negatív időeltolódás), ritkábban és csak nagyobb gyorsaság mellett ennek későbbi

állásával. Ebből a tényből tényleg az látszik következni, hogy a lélek két egészen diszparát benyomást egyidejűleg, azaz bekövetkezésüknek pillanatában nem képes felfogni, hanem mindegyik felé külön-külön irányul és így azokat, aszerint, amint az alkalmazkodás mindkettőhöz sikerült, különválasztva, más-más időpontra helyezi.

Azonban ezt a dolgot egész másképp kell értelmeznünk. A lélek periódikusan visszatérő hallási vagy bőrbenyomásokra figyel, emellett szakadatlanul szemlélete is van a mozgásról. Ámde ez a szemlélet korántsem azonos azzal a tudattal, hogy ugyanazon tárgy különböző időben különböző helyen van. Megengedjük ugyan, hogy a fejlett lélek másnemű tapasztalatai alapján abba állásokat és egyes mozzanatokot gondol belé, eredetileg ebben nincsenek ezek meg, hanem az a mozgásszemlélet egy sajátos egységes élmény. Ha már most a megfigyelőnek a periódikusan (szaggatottan) hallott harangszókat összeköttetésbe kell hoznia a mozgó mutatónak bizonyos állásaival, akkor olyasmit követelünk tőle, amit ő közvetlen benyomásai alapján nem teljesíthet. Hisz a mutatónak az állásai nincsenek neki adva, tehát meg kell kísértenie, hogy azokat szellemében kombinálja ki. Megfigyeléseinek alkalmas értékelése folytán néhány körforgás után ez sikerül is neki. De mivel tisztába jön azzal, hogy ez a dolog épen nem könnyű és az ő megállapításai bizonytalanok, tovább folytatja a megfigyelést, a megfontolást és első megállapításainak a megjavítását. Még így is csak szerencsés véletlennek az eredménye lesz az, ha az ő megállapítása össze fog esni a mutatónak objektíve helyes állásával, ezt ő csak megközelítőleg találhatja el. Ha a mutató mozgása gyors, akkor ő megfontolásaival könnyen elkesik, a mutató megelőzi őt és így a mutatónak későbbi állását fogja helyesnek jelölni. Ha a mozgás lassú, akkor van elég ideje; ekkor azonban nehogy őt a mutató megelőzze, amint az a mindennapi életben tett tapasztalatok után könnyen megeshetnék, és hogy ő jó megfigyelőnek bizonyuljon, az állást egy korai helyre fogja kijelölni. Épen így fog eljárni, mint például a vadkacsára vagy más gyorsabban repülő madárra vadászó, aki, nehogy a vadkacsa a golyót megelőzze, elébe céloz s így megtörténik, hogy a golyó a kacsa csőre előtt fog elsüviteni, anélkül, hogy azt eltalálná. Adataiból azonban egyáltalában nem az következik, hogy lelkünk nem volna képes két egyidejű diszparát benyomási föllépésüknek pillanatában figyelmesen megragadni és azért azokat más időben egymásután fogja föl s nem úgy, amint azok objektív egyszerre fölléptek, hanem inkább az, hogy egyszerű benyomásoknak két egymástól független sorozatára is képes egyidejűleg és hosszabb ideig figyelni és emellett fáradságosan bár, a kettőt a hozzá intézett kérdésnek gondolatban való megoldására is képes felhasználni.

Ezen eredménnyel azután másnemű megfigyelések is teljesen megegyeznek. Kétségtelenül tapasztalhatjuk, hogy például egy dal éneklésénél a hangokat és a szöveget, vagy a melódiát és a kíséretet egyidejűleg képesek vagyunk felfogni és nem kell gyors

egymásutánban Buridán számára módjára ide-oda kapkodnunk és csakis erőltetve tekinthetnénk e két sorozatot egységesnek. A reakció kísérleteknél is a benyomás és az azután kiváltandó mozgás között egyenletesen oszthatjuk meg figyelmünket. Ugyanezt konstatálhatjuk, ha egyszerű és egymástól független két tevékenységet kell végeznünk, mint amilyen lehet két szöveg közül az egyiknek az írása, a másiknak az elmondása. Ha az egyik munka nagyon egyszerű és begyakorlott, például, ha pusztá betűknek, a természetes számsornak, vagy a hét napjainak egyszerű leírásáról van szó; emellett még más munkát is végezhetünk késedelem és zavar nélkül, például számfeladatokat, valamely más költemény elmondását, egyszerű megfigyeléseket. Pestalozzi például két tevékenységet végeztetett a maga tanítványaival egyszerre: tanultak vagy kölcsönösen kihallgatták egymást, szálát fontak, pamutot téptek stb. Ha azonban e kétféle tevékenység közül valamelyik, vagy mindkettő nagyobb igényeket támaszt figyelmünk és felfogó képességünkkel szemben, akkor két eset állhat elő. Vagy megkísértjük, hogy az egyik tevékenységet azon szünetekbe szorítsuk belé, amelyek a másikban beállanak vagy az illető működések mind zavarosabban, tökéletlenebbül fognak lefolyni, míg végre teljesen megszűnnek. Ez utóbbi esetekben alkalmazhatjuk a magyar közmondást, hogy két úrnak egyszerre szolgálni nehéz.

A másik fentebbi kérdésünk arra vonatkozik, hogy miképpen viselkedik figyelmünk, ha nem annak különféle tárgyak (tudat-tárgyak, ingerek) közötti megosztásáról, hanem annak lehetőleg egy tárgyra vagy működésre vonatkozó összpontosításáról, koncentrációjáról van szó, úgy azonban, hogy az egyúttal olyan hatásoknak is ki van téve, melyek azt az illető tárgyról elvonhatják. A mindennapi életben is tapasztalhatjuk önmagunkon, hogy ez utóbbi hatásra keletkezett tudattartalom zavarólag, elvonólag hathat figyelmünkre s az a szellemi munka, melyről szó van, ezáltal kárt szenved, nehezebben, lassabban és homályosabban fog végbemenni. Leginkább az amerikai lélektani laboratóriumokban végeztek aztán kísérleteket arra nézve, hogy ennek a kárnak a nagyságát, ennek a zavarás minéműségétől és a szóbanlevő munka természetétől való függését megállapíthassák.

Ezek a kísérletek következő eredményekre vezettek: 1. Nagyon egyszerű, egyenletesen ható folytonos zavarok, mint a villanyórának egyenletes ketyegése, az egyszerű skála hangjai, nyugodtan égő láng nem teszik rosszabbá a figyelemmel végzett munka eredményét, bármilyen természetű legyen is az. Sőt, a kísérleti személyeknek sokszor nagy ámulatára, az eredmény e hatások mellett megjavult. Ezt onnan magyarázhatjuk, hogy a kísérleti személy a magasabb követelményeknek hatása alatt jobban összeszedte magát s ekkent nemcsak a zavaró mellékhatást győzi le, hanem a főtevékenységet is jobban végzi. Ő érzi is figyelmének erősebb feszültségét és később a nagyobb mérvű elfáradást, de ez nem változtat azon a tényen, hogy figyelmének energiája a szándékolt megzavarás folytán még nagyobbodott. Ez a jelenség

analógiáját alkotja az izommunkánál tapasztalt azon ténynek, hogy egy izomnak munkaképessége bizonyos határok között nagyobb lesz, ha több munkát követelünk attól.

A kísérleti adatokon kívül még más mindennapi tapasztalatok is megerősítik ezt a tényt, amelyet még másképen is magyarázhatunk. Ha a magányban, távol a világ tarka képeitől és zajától, magunkba mélyedve, elvont gondolatainkkal foglalkozunk, néha figyelmünkre frissítőleg, elevenítőleg hat az egyhangú érzelmi inger. Jól esik lát-nunk szobánk falának színes tapétafiguráit, mintahogy Schiller az íróasztala fiókjában levő rothadt alma szagával élenkítette figyelmét és képzeletét. Gyulai Pál csak szivarozva tudott figyelni, írni, dolgozni. Ezeket a jelenségeket úgy is magyarázhatjuk, hogy némelyek közülök csak általános közérzésünkre hatnak emelőlég s így közvetve erősítik a figyelmet, mint mikor például a hegyek között a vizesés, vagy a hegyi patak csobogása mellett oly jól esik magunkba mélyedni és gondolkodni. Aztán meg, mikor folyton csak elvont gondolatokkal foglalkozunk, érzékeink akkor is ingerekre, táplálékra vágnak s kisebb nem zavaró ingerekkel talán öntudatlanul el akarjuk kerülni azt a nagyobb zavart, mely az érzékek tétlensége folytán beálló bizonyos feszültségi érzelék felhalmozódásából keletkezhetik. Innen van, hogy a vakok jobban tudnak figyelni, mert a látásösztön nem zavarja őket. A látásműködés szünetelése előli náluk magának a látásnak az ösztönét is.

2. Elvonólág hatnak a figyelemre a szakadozottan, időnként fellépő benyomások, mint például különféle erő-ségű hangok, egy lángnak ide-oda lobogtatása, váltakozó látási képek, szagok, melyeket nem tudunk rögtön meghatározni vagy forrásukat megjelölni és végül, ha olyan követelésekkel lépünk fel a kísérleti szemellyel szemben, amelyeknek teljesítése a figyelem ráirányulása nélkül lehetetlen (például fejbéli számítás, betűzés, egyszerű mozgások végzése stb.).

Azonban ezeknek a zavaró hatását is a megszokás tompíthatja s egyes esetekben végkép meg is szüntetheti. Vagy pedig az az eset léphet fel, melyről már fentebb is szó volt, hogy t. i. az egyik dolognak, illetőlég a mellékmunkának végzését a főmunka szüneteibe ékeli bele s így mindkettő kellő sikerrel megy végbe, különösen az agyvelőnek pihent és friss, üde állapotában. Általában véve, a legnagyobb zavarok akkor állhatnak elő, ha a fő- és mellékfoglalkozás-munka egyeneműek.

Mennél mélyebben hatolunk azonban e probléma lényegébe, annál is inkább látjuk, mennyire bonyolódnak a szálak és mennyire nehéz az egyéni különbségek fellépése mellett általános érvényű szabályokat megállapítani. Például az efféle kísérletek eredményét az a tényező is befolyásolhatja, hogy el vagyunk-e készülve a zavart okozó benyomásokra vagy nem, mert előbbi esetben már anticipálólág is zavarhat bennünket a benyomás, mielőtt még bekövetkezhetett volna; ha meg elmúlt, az e előtt való öröm is hatással lehet figyelmünkre s ezzel a végzett munka eredményére.

(Budapest.)

Ssekely György dr.

A fegyelemről.

A neveléstudománynak három nagy emberi érdeket kell szolgálania és a rendelkezésére álló eszközökkel három nagy emberi célt megvalósítania: 1. az egészséges lélek tudományos és 2. erkölcsi kellékeinek 3. az egészséges testben minél intenzívebb kifejlesztését.

Ennek a helyes neveléstudománynak csak a modern idők szelleme adta meg az igazi tartalmat. Hacsak rövid általános szemlélet tartunk a letűnt korok nevelői működése fölött, nyomban felöltik, hogy a letűnt korok nevelői nem tudták a fentemlített hármast területet olyan összhangzásba hozni, hogy azok egymás mellett egészségesen és harmonikusan fejlődjenek, hanem az egyiket a másik rovására művelvén, nem tudták megvalósítani azt a valóban emberileg eszményi célt, hogy sokoldalú, mondjuk, minden oldalú, vagy minden területen egyenletesen alakított egyén léphessen elő nevelő munkálkodásuk műterméből. Tudjuk, hogy a spártai nevelő eszménye egy edzett, vésszel-viharral dacolni tudó és akaró férfi, egy rettenthetetlen katona volt, aki azonban a tudományokat nem sokra tartotta. Az athéni ellenben a szépérzéknek csodás ösztönével a szellemiek területét iparkodott elfoglalni, a tudomány és művészet alap gondolatait törekedett megrögzíteni s csakis az athéni kulturát illeti meg ama örök dicsőségű disztó jelző, hogy az európai művelődés dajkáló anyja volt. A római nevelés eszménye a nagyszabású világpolitika: a civis Romanus, a római polgár büszke öntudata korántsem jelentett kasztszerű elzárkózást, hanem egy roppant expansív erőt, mely arra törekedett, hogy a római sas az egész világ fölé terjessze ki szárnyait. A keresztény középkor, amelynek reakciójakép tűnik fel a renaissance, a divinismust, az istenességet tette a nevelés középpontjába s az aszketikus elv minél tökéletesebb kifejlesztésével megformálni törekedett a világot meggyőző, az emberi szenvedélyeket letipró, szinte nem is a föld rögén járó lelki embert. Ezzel szemben a renaissance a humanismus, az emberieség színeit viszi bele a nevelésbe, amelynek nyomán hosszas és lassú fejlődéssel végre, túlelmedve az egyoldalúság szegletességein, a modern nevelés eljutott arra az álláspontra, mely az egész embert harmonikusan akarja fejleszteni és összes javaiban egységesen erősíteni.

Ezen egységes nevelő munkának végcélja első sorban az ethikai egyén kialakítása. Meg kell tanulnia a modern embernek, hogy önmagának határozott kormányzása által válik igazi emberré, mert akiben egységes alapon nyugvó mélyeséges lelki irány ki nem fejlődött, amely az élet összes vonatkozásaiban biztos vezetést nyújt, más szóval, akiben nem határozott, erős és ingathatatlan a jellem, az ilyen ember nem ethikai egyén.

Az ethikai egyének kiformalásán azután még egy másik nagy összemberi érdek is alapúl: csakis ethikai egyének szövetkezése biztosíthatja a társadalmi élet szilárdságát. A társadalom ideálok

után tör; ez a természete ez a rendeltetése. Az ember lelke nem lehet üres és így az emberi együttélés sem ötletszerű társulása az üres lelkű, sivár, eszménytelen egyéneknek, hanem a legmagasabb ethikai célok harmonikus megvalósítására törő öntudatos emberek együtt munkálása.

Az emberi társadalom e nagyszerű céljainak elérésére szerveket fejlesztett, intézményeket alapított s e szervek és intézmények belső életének keretei közt ideálokra iparkodik nevelni az egyént, hogy így sok egyenlő gondolkozású, erős akaratú, ethikai karakterű egyén társulásából életerős, a jövő titokzatos alakulásai között szilárd alapon nyugvó társadalom fejlődhessék, sőt e társadalom irányíthassa messze idők történelmi alakulásait.

Az egyént nevelő intézmények között vezető szerep jut az iskolának s az ethikai karakter kialakulásának alapfeltétele az iskola szelleme és fegyelmi élete. A modern iskola, amely a multnak fenn vázolt hagyományait átvette és tömörítette, — mert nem volt a multnak nevelése rossz, csak egyoldalú, — szellemi és fegyelmi életével elhatározó befolyással van a modern társadalom képének megfestésére. De nem is volna szabad a szellemi életet a fegyelmi étellel nagyon merev ellentétbe állítani, mert hisz az utóbbi az előbbinek tulajdonképpen integrans része. Senki sem kételkedhetik ugyanis azon, hogy, amikor iskolai fegyelemről beszélünk általában, mikor elveket fejtegetünk, első sorban nem a fegyelmi élet mechanizmusára, tehát a retorsiók számtalan fajára gondolunk, melyek az iskolai élet külső rendjét vannak hivatva fenntartani, hanem bizonyos magasabb, szellemeibb, erkörcsibb nézőpontból ítélünk, amelynek hivatása erős jellemű egyéneket nevelni a jövő kulturájának. Arra a fegyelemre, illetve a fegyelmezésnek arra a szellemére gondolunk, mely külső engedelmesség helyett megtanít meggyőződésből meghajolni a rend, törvény, társadalmi és erkölcsi szabályok előtt. Arra a fegyelmezésre gondolunk, amely első sorban józan önfegyelmezéssé alakul át, amely a maga meggyőződése energiájával képessé teszi az egyént erkölcsös belátásra és életének ethikai alapon való berendezésére.

Vizsgálunk kell tehát első sorban, hogy nevelésünk által milyen ethikai ideált akarunk elérni s azután, hogy micsodá szempontokra kell a nevelő fegyelmező munkájának kiterjednie.

A fegyelmi élet végső célja az erkölcsös jellem kialakítása. Mi tehát az erkölcsös jellem?

Trendelenburg, a német bölcsész, „Történelmi adalékok a philosophiához“ című munkájában így ír: „A philosophiai ethika studiumában manapság ép úgy állunk, mint akkor, mikor a greifswaldei egyetem statutumaiban a nikomachi ethika fejtegetése előíratott, azzal a megokolással, hogy a philosophia e részében alig lehet kitűnőbb és befejezettebb dolgot képzelni. Ez 1545-ben történt, de ma is érvényes.“ Így gondolkodik Trendelenburg, a protestáns tudós, Aristoteles munkájáról, melyben tanítványa, Nikomachos, számára dolgozza fel az erkölcsi életről szóló neze-

teit. Aristoteles e nagy munkájában kimondja azt az elvet, amelyet azóta hiába iparkodtak mással pótolni, hogy az erkölcsi boldogság abban áll, hogy az ember természetéhez mértén cselekedjék. Ez az alapelv szüntiszta és természetesen egyszerű vagy egyszerűen természetes. Erkölcsileg jó az, ami az ember sajátos természetének megfelel, úgy, hogy az emberi természet maga, amennyiben eszes, az erkölcsi jónak legközelebbi normája és értékmérője.

Ha tehát az embert, mint eszes lényt állítjuk fel az erkölcsi cselekedetek normájául, akkor jól meg kell jegyeznünk, hogy emberen az egész embert kell értenünk. Az ember eszes és érzei lény. Tehát eszes emberi természetén az ember egész természetét értem, testével és lelkével, érzei és szellemi képességeivel, az embert minden részével, amennyiben azok egy eszes természet részei. Az észnek az ember minden tevékenységét át kell szellemesítenie, az eszesnek a spharájába felemelnie. Innen van az, hogy az embernek is, ép úgy mint az állatnak, vannak érzei hajlandóságai és szükségletei, melyeket bizonyos körülmények között szabad, sőt ki kell elégíteni, de csak olyan formában, amely egy eszes lényhez illő. Ép azért minden józan morálbölcsélet hirdeti, hogy emberhez méltó és erkölcsös dolog, gondoskodni a testről, abból a szándékból, hogy a magasabb szellemi életet előmozdítsa. Ellenben méltatlan és erkölcstelen a testet annyira elhanyagolni vagy az érzékieknek annyira hódolni, hogy a test képtelenné váljék a lélek céljainak megvalósításában alkalmas bázis lenni, vagy hogy az ész az alacsonyabb ösztönök fölött elveszítse uralmát.

Az ember azonban másodsorban nem individualis lény; az erkölcsiség normájának kutatásában nem szabad az emberi természetet elszigetelten a konkrét emberben tekinteni, hanem meg kell vizsgálni az ember egész pozícióját a világegyetemben. Ez irányban az ember háromszoros vonatkozása önkényt előtérbe tolul. Nem szenved kétséget első sorban, hogy az ember az egész észnélküli természet közvetlen célja. Ember nélkül, eszes lény nélkül, amely a világot megérti és felhasználja, az egész természetnek nem volna értelme. A nagy világegyetem nem volna más, mint vak és céltalan anyagok, meg erők ostoba conglomeratusa. Most pedig lakóhelyünk és eszközünk erőink fenntartására és kifejtésére, céljaink elérésére. Én, mint ember, érzem, hogy több vagyok, mint a természet, mert kikutatom erőit és szolgálatomba hajtom. Igaz, hogy egyes embereket, sőt százezreket egy pillanat alatt gemmisítenek a természet félelmes erői, de azért nagyobb vagyok, mert restaurálom magamat s végső elemzésben enyém a diadal. Ehhez mértén nem megfelelő és nem rossz, ha az ember megfelelkezik uralkodói helyzetéről a világegyetemben. A folyót hajtja a nehézkedési erő, a legnemesebb ércet megolvasztja a tűz, a lég-hajót viszi a szél ereje, de az ember a természet összes erőit eszes természetének belátása alapján szabadon használja fel úgy, amint céljainak megfelelnek, akkor, amikor megfelelnek, azért, mert megfelelnek; változthat, formálhat, változtathat, mert ura az élettelen

természetnek. Ha az ember tehát megfelelkezik arról, hogy az élettelen természet csak eszköz magasabb céljainak elérésében és épen nem végcélja, helytelenül cselekszik.

Másodszor az ember természete által a társas együttlétre van utalva mindazon lényekkel, melyeknek ugyanazon természete és végcélja van. Ezért mindaz, ami a társas életét úgy, ahogy az eszes természethez méltó, előmozdítja, az embernek megfelelő és jó, ami azt akadályozza, vagy zavarja, nem megfelelő és rossz.

Harmadszor az emberiség közmeggyőződése szerint az ember vallásos lény is. Hisz és hódol egy felsőbb lénynek, — általános erkölcsbölcséleti szempontból a hódolatnak módozatai nem lényegesek, mert a legtisztább vallási szertartások a fetis-imádó kultuszától, amíg meggyőződésen alapszik, lényegileg nem különbözik, — tehát az ember hódol egy felsőbb lénynek, aki mindeneket teremtett, fenntart és kormányoz. Ami tehát az embernek e felső lényhez való viszonyát zavarja, rossz; ami azt elősegíti, megerősíti és megerősíti, az jó.

Ezek után röviden összefoglalva erkölcsileg jó az, ami az embernek — eszes természete alapján — önmagát és a többi lényekhez való viszonyát tekintve megfelel.

A fegyelem ennek az erkölcsi jónak rugója, alapja, éltető eleme. Ha belehatolunk a fegyelem fogalmának tartalmába, nyomban szembetűnik, hogy az kétféle kapcsolatban van az emberrel, jobban mondva, a nevelendő alannal. Az egyik, a lényegesebb, belső és eredménye az erkölcsös karakter; a másik külső, esetleges és alkalmoszerű, s eredménye az emberi természet kilengéseinek hathatósabb visszatérítése. Az első folyton működő behatásával állandóan formálja az embert, amíg jelleme biztos erkölcsi bázisra nem helyezkedik; a másik olyan forma intőjel, mint a télvíz idején könnyelműen öltözködő ember esetleges megbetegedése. Az első az önfegyelmezésre való tanítás, a másik a büntetés.

Nincs kétség abban, hogy az önfegyelmezésnek a fent kifejtett nagy erkölcsi célokat kell szolgálnia és minden nevelőnek elsőrendű feladata az önfegyelmezésnek erőt és tápot adni, hogy így a nevelendő alany minél jobban megközelítse a nevelés ideálját, a határozott erkölcsi alapon nyugvó jellemet.

A paedagogikus munka részleteiben, — hogy megfordított sorrendben haladjunk a fent kifejtett erkölcsi vonatkozások szempontjaiban, — talán sehol annyi akadály nem torlódik a nevelő munkája elé, sehol annyi nézeteltérés, a véleményeknek annyi eltolódása, annyi eszmei ütközés nem található, mint a vallásos nevelés területein. A mai interconfessionális viszonyok közt mindenestre a legeszményibb volna minden vallásfelekezet számára külön iskolákat tartani fenn, hogy így minden vallásfelekezet a maga híveit a maga elvei szerint idegen behatások nélkül nevelhesse.

A vallásos nevelés azonban, részleteitől eltekintve, az embernek, a társadalomnak, sőt az államnak is elsőrangú érdeke. A legszerencsétlenebb gondolatnak tartom, ha már vallásos nevelésről

van szó, hogy maga a direkt vallásoktatás az iskolák nevelő és oktató kereteiből kizárassék. Rövidlátó vagy minden vallási érzéstől idegen emberek setetbe ugrása az a felfogás, hogy a direkt vallásos nevelés nem elsőrangú jellemfejlesztő tényező. Könnyű még a vallástalan embernek is azt mondani, hogy ő vallásosság nélkül is becsületes ember. Mert hisz teljesen vallási nevelés híján levő ember nincs is, rendesen később lesz vallástalanná, de azért ifjkorának hatásai észrevétlenül evődtek bele lelkébe s mindig visszamarad ott a régi iskolai vallásos nevelés némi reflexe. Becsületesége azonban bizonyosan onnan merítette az anyatejet. Csakis az a tudat, hogy valamikor cselekedeteinkről számot kell adnunk a mindenek Urának, fejlesztheti a kötelességérzet, a szorgalom, az engedelmisség, önuralom, lelkitisztaság, állhatatosság, rendszerezet, szerénység, emberszeretet, igazságosság, megbocsátás és önfeláldozás érzéseit s szellemi értékeit. Az erkölcsös karakternek ezek az integrans részei s legmagasabb törekvésünk kell hogy legyen ezen értékeket minél jobban megközelíteni. Ez pedig vallásos oktatás és szoktatás nélkül alig lehetséges. Ép azért komoly paedagogusoknak, nagynevű padeagogiai íróknak az a véleménye,¹⁾ hogy a vallásoktatókat nem szabad akadályozni abban, hogy tekintélyük és példájuk által növendékeiket az egyház által előírt vallási gyakorlatokban való részvételre buzdítsák és vezessék.

A vallásos érzésnek önfegyelmezés szempontjából mindenestre legdíszesebb kivirágzása az, hogy tiszteletben tartsuk a mások e nembeli meggyőződéseit és szokásait.

A fegyelmi nevelésnek sociális vonatkozásában célja, hogy növendékeinket felvilágosítsuk az emberszeretet, igazságosság, megbocsátás, udvariasság és önfeláldozás nagy értékeiről s azok gyakorlására állandó keszvéget öntsünk beléjük. Ha valaha, — pedig az emberszeretetet mindenkor a legmagasztosabb erénynek tartották, — akkor ma, a társadalom vajudó sociális feladatai és ütközései között, kiváló nevelői fontossága van az emberszeretetre szoktatásnak. Az élet közdelmei, a megélhetés problémái irtózatossá erővel követelik megoldásukat s az az ember, aki egoisztikus elvekkel lép az élet vívódásainak küzdőterére, nem számíthat a legnemesebb emberi erények egyikének boldogító és jutalmazó öntudatára. Mi is lenne a társadalom élete, ha az csupa egoisták társulása volna? Egymás könyvében és vérében fürödhetnének az emberek. Nem szabad továbbá felednünk azt, hogy a sors kereke amennyit fordul felfelé, igen sokszor tizszer annyit szokott fordulni lefelé és nincs siralmasabb jelensége a társadalmi életnek, mint egy megszorult egoista vergődése. Az iskolának szent feladata az altruizmus nemes érzéseit nevelni és számtalan alkalma nyílik a nevelőnek növendékei lelkületét e nemben öntudatos határozottságra vezetni. Az emberszeretet mindenestre áldozatokkal jár, de az áldozatokra

1) Herman Schiller.

való altruisztikus készség megerősítése a nemes emberi jellem fejlesztésének legékesebb eredménye. A hazai és a világtörténelem, sőt a jelenkor ténylegesen szereplő nagy alakjainak például állítása óriási hatással szokott lenni a fejlődő fiatal jellem altruisztikus kialakulására és így a történelmi studiumok előadójának soha sem szabad elmulasztania növendékei elé állítani a múlt és jelen történelem nagy alakjainak jellemfejlesztő példáját.

A lelki fegyelméletesség kiváló jegye még az igazságérzet s ezzel kapcsolatos békülékenység. Ha az emberi tevékenység és társulás valamely terén, akkor bizonyára az iskolában kell, hogy érvényre jusson az emberi törekvések nagy alapelve: a demokratikus együttérzés szelleme. Az iskolában természetesen különböző műveltségi és társadalmi elemek verődnek össze s az emberi természet egyik alaphibája az, hogy szereti mutogatni, amiye van s amit nem önmagának, hanem élete szerencsés körülményeinek köszönhet. Az anyagi és szellemi felsőbbség azután nagyon könnyen igazságtalanságokra ragadja az ifjú nemzedéket, amely nem bírván a higgadt átgondolás mérséklő erejével, nagyon könnyen ragadtatja magát olyan cselekedetekre, olyan viselkedésre, mely növendéktársainak igazságérzetét esetleg mélyen sérti. E tekintetben a nevelő oktatónak elsőrangú feladata saját maga részéről első sorban, de idegen példák hatásával is az igazságosságnak olyan eszményét bemutatni, mely minden kritikán felül áll. Mert a tanuló roppant nagy kritikus, a méltánytalanság legcsekélyebb árnyalatát észreveszi és érezi, s a részrehajlás a lehető legbomlasztóbb hatással van a fejlődésben levő ifjú karakter minden lelki mozzanatára.

Az ifjú nemzedék köztársaságában, mint ahogy mást nem is lehet, várni az ütközések rendesen jelentéktelenek. A nevelőnek feladata élénken kitüntetni e surlódások jelentéktelenségét, hogy így az ifjú lélek önbelátása alapján álljon el képzelt halalos sérelmeinek bármily irányú retorziójától. Elméleti és gyakorlati motívumokkal kell az ifjú léleknek bemutatni azt az evangéliumi nagy igazságot, hogy „amit nem akarsz, hogy cselekedjenek neked az emberek, magad se tedd azoknak.“ Soha nagyobb szerűnek nem mutatkozik az emberi jellem, mint az önlegyőzés ama fenséges pillanataiban, mikor mindenkinek megadja azt, ami őt megilleti, esetleges bántalmait belátja, vagy különösen a vele elkövetett s kellő formában megadott elégtétel után... feled.

Az emberi társadalom a kölcsönös figyelem, udvariasság és barátságos érintkezés elvein épül fel. Az állat marakodik jogaiért; az ember mérlegel. S annál magasabbra emelkedik szellemisségének lépcsőfokokozatain, minél inkább a méltányosság érzéseiből vannak az egyes fokok megalkotva. Ide tartozik, mint a társadalmi élet hatalmas fejlesztője, a józan önfeláldozás, amely, míg egyrészt a saját helyzetét komoly számításba veszi, a mások bajának őszinte szemlélője. Az egoista hasonló ama bizonyos krétakörhöz, amelyet a megbűvölt tyúk csőre köré húznak, minek következtében képtelen szűk köréből elmozdulni. Az altruizmus

érzéseitől áthatott ember pedig a hegytetőn áll, alatta nyüzög embertársainak nagy tömege a siralom völgyének küzdelseiben s ő nyílt tekintetével egyszerre belátja, hol kell megnyilatkoznia a humanus érzelmek szerető áramának, hogy segítsen ott, ahol kell, s ne tegye önmagát tönkre, ahol nem kell.

Az emberi lélek természetes autonomiájának legnehezebb feladata a szenvedélyeken való feltétlen uralom.

A szenvedélyek kiirthatatlan gyökere bennünk van, csirája a vér, táplálója a phantasia, mozgatója a színpompás külvilág. Ha valaki komoly megfigyelés tárgyává tette a külcshatás és a lélek belső mozgalmainak soha nem szünetelő együttes folyamatát, azt hiszem, rájött ama szomorú igazságra, hogy a fiatal lélek reaktív ereje annyira gyenge, annyira problematikus, annyira ingadozó, hogy erősebb ráhatásnak még a növények színe-java sem tud ellenszegülni. Nem tud. És ezzel a szomorú kérdés be van fejezve. S vajjon a nevelő munkája is be van-e fejezve? gyámoltalanul és gyámoltatás nélkül le kell-e mondanunk arról, hogy e tekintetben némi, vagy a nevelő ráhatás kiválóságának arányában elég jó sikereket érünk el? Korántsem. A nevelő szava sohasem egészen pusztába-kiáltás, mert az ifjú lélek olyan mint a viasz, némely oldalán megkeményedik, elfeketül, elkérgesedik, de másutt egyszerű lehelletre is reagál. A nevelő kezemunkájának nyoma okvetlen megmarad. Kétségbe kellene esnünk a paedagogia egész értékéről, ha kitaró és igen természetesen fárasztó munkánknak nem lehetne remélni végeredményeképp — s egyszersmind végjutalmaképp a növények átlagának olyan jellembeli megerősödését, amely az iskolai életben is, meg az élet nagy iskolájában is, mondjuk, némi hajótörések, bukácsolások, kilengések és elhajlások mellett is megvédje őket az elmerüléstől. A nevelői munkálkodás egyik sarkalatos pontja tehát a józan önuralomra való szoktatás, amely megválogatja a társaságot, amelybe a fiatal ember jár, megrostálja a szórakozásokat, amelyeket a fejlődő fiatalság szeressen és a tisztalátás bizonyos ösztönével mélyeire pillant ama színpompás csábításoknak, melyekkel a természet körülfogja. Ennek az önuralomnak táplálója ama gondolat, hogy a természetnek nem rabszolgái, hanem urai vagyunk.

Az individuális önfegyelmi momentumok közül nem szedhetjük apróra valamennyit, elég, ha megbeszéljük a legfőbbeket, amelyeken a többi sarkallik.

Nagy nevelési érdeket mozdít elő a nevelő, ha növényeibe beleoltja a kötelességteljesítés spontán érzését. A kötelesség teljesítésének két hatalmas szárnya van: az egyik a szorgalom, a másik az engedelmisség. Az iskolának feladatokat kell megoldania, melyek az egész emberi életre kiható alapvető fontossággal bírnak. Az iskola a jövő kertésziskolája, földi boldogulásunknak és boldogságunknak szemináriuma. Sehol annyira nem érvényesül a közmondás sokat megalapozó jelentősége, mint itt: ki mint vet, úgy arat. A munka fáradság és iutalma nem momentán; tehát nagy

lelki erő szükséges ahhoz, hogy valaki a munkát önmagáért szeresse, hogy a szorgalom második természetévé váljék. Evégre szükséges, hogy a fiatal egyén önelhatározásából képes legyen önmagát olyan keretek közé szorítani, melyek sokszor a legnagyobb önelgyőzéssel járnak. Egyik eleme a kötelességteljesítésnek a szorgalomra való teljes és allhatatos elszántság, a másik az iskolai rendtartás iránt való tökéletes engedelmisség. E tekintetben talán semmi sincs olyan elhatározó fontossággal a jellem kialakulására, mint nagy példányképek előtérbe állítása a vallási és világi történelem lapjairól, másrészt eleven megtésterítése a közvetlen elismerésnek és szemléltető rosszslása a hanyagságnak a nevelendő egyének kis köztársaságában.

Akaratunk alárendelése idegen akaratnak az emberi élet legnagyobb problémája. Úgy engedelmeskedni, hogy az ne legyen önmegalázás, önértetünk elnyomása, rejtett boszankodással és ama számításal összekötve, hogy bizonyos idő elteltével nem kell többé görnyednünk a gyűlöletes iskolai rend igája alatt, mindenesetre nagy mesterség. Mert hisz az igazi engedelmisség az élet nagy és nehéz iskolájában kezdődik.

Igen sok függ attól, hogy többet ne parancsoljunk, mint amennyit az ifjú egyén megtenni képes. Az engedelmisség szelleme kifejlődésének útjában egy nagy akadály áll: az aprólékosság. Ha örökösen és kis dolgokban is folyton szabványoskodunk, ha parancsainkkal folyton a növendékek nyakán ülünk, ha az engedelmeskedő lélek szabad fejlődését gáncsoskodásokkal akadályozzuk, akkor az engedelmisség és a fegyelem lesz a leggyűlöletesebb dolog a világon. Az emberi lélek természeténél fogva szabad és demokrata. Úgyesen kell hajlítani, különben inkább törik, mint hajlik.

A parancsnak rövidnek, precíznek és kellő formában kiadottnak kell lennie. Mert ebben meg az emberi lélek arisztokrata. Hiába van igaza a felsőbbségnek, hiába logikus a nevelő parancsa, ha el nem találja a kellő formát, parancsát nem teljesítik, legfeljebb kedvetlenül, vagy, ami gyakoribb, kijátszák.

Természetes azonban az is, hogy a jellemfejlesztésben a büntetés nem nélkülözhető. Sok embernek a szó is elég, soknak a vessző is kevés, de mindenki rászorul bizonyos érzékenyebb eszközökre, hogy önön akarata megtöressék és az iskolai rend fenntartható legyen. Ahol nincs törvény és rendszabály, s ezekkel kapcsolatosan végrehajtás és büntetés, ott nincs iskolai élet, ott nincs haladás és jellemfejlesztés. Csakhogy, ha nevelni nehéz, büntetni még nehezebb. A büntetés oly végtelenül nehéz feladat, hogy a mai humanizmus korában még az állami büntető törvény területein is annyi körülírás, annyi megfontolás, annyi engedékenység mutatkozik, hogy majdnem kriminológiai axioma, hogy inkább több bűn maradjon büntetlenül, minthogy egy ártatlan is bűnhődjék. A büntetésnek mégis fontos paedagogiai szerepe van, ha nem erőszakos, vagy az erkölcsi érzést bántó, hanem következetes és okos.

Meg kell fontolnunk, hogy mit parancsolunk s parancsunk meg nem tartása, vagy a megállapított rendszabályok megszegése esetén meg kell fontolnunk, hogy miként büntessünk. Semmi sem dönti le magas piederstáljáról a nevelői tekintélyt, mint a kapkodás, vagy a kimondott büntető eljárás végre nem hajtása. Azért legyen parancsunk paedagogiailag helyes, psychologiailag lehetséges, és akkor executive következetes.

A büntetés okosságát mindig az elkövetett fegyelemsértés milyensége, annak esetleges hatása a többi növendék lelki életére, magának a fegyelemsértő növendéknek egyénisége s csak utolsó sorban a kihágások mennyisége befolyásolja. Vannak növendékek, akiknél a nevelő szeme, igaz, már az első esetről meg tudja nagyjából állapítani, hogy azokból sohasem lesz önfegyelmző jellem s legnagyobb valószínűség szerint nem fogják az életben azt a hivatást betölteni, amelyre készülnek. De vannak olyan növendékek, kik minden tekintetben lassabban fejlődnek, de sok bukdácsolás után végre mégis eljutnak az átlagember színvonalára. Hisz mindenkinek nem kell és nem lehet kitűnnie.

Végre a büntetés feleljen meg a bűn mértékének s e területen tartózkodnunk kell az iskolai rend és fegyelmi élet tárgyilagosságába bizonyos kinos rigorizmust és subjectivizmust bele vinni. Vannak egyének, akik észrevétlenül, ez jobbik eset, de öntudatosan is, — s ez végzetes, — azt veszik alapul, hogy, mert ők pedánsak, tehát mindenkinek pedánsnak kell lennie, mert ők aprólékosak, tehát mindenkinek aprólékosnak kell lennie, mert ők bizonyos dolgokat sötétebb szemüvegen néznek, tehát mindenkinek okvetlenül úgy kell látnia. Ebből a túlzásból mindenféle keserűség és lelki zavar származik, melyet a művelt társadalom nem köszön meg az iskolának, ahonnan várja jövő alakulásainak harcós bajnokait.

(Pécs.)

Dr. Kápolnai Zsigmond.

Különfélék.

Reformok az olasz iskolákban.

Mosso Angelo: *A nevelés reformja* (gondolatok és jegyzetek a testi nevelésről) című művének VII. fejezete.

I.

Az orvosnak meg kell találnia a szellemnek a testtel való egyensúlyát — *aequilibrium inter mentem et corpus a medico inveniendum*. E jeles mondás, melyet Giorgio Baglivi „Szabályai“-ban olvashatni, rábátorít, hogy fűtőlag említsem a modern élet egyik legnehezebb kérdését, az iskolai tanterveket s hogy milyennek kellene lennie a

leckeórák rendjének, hogy az ifjúság testi és értelmi nevelése határozottabb legyen.

Nem sorolhatom fel az iskolákban észlelt szellemi agyonterhelést tárgyaló műveket, melyek a legutóbbi években megjelentek, mert számuk és fontos voltuk sokkal nagyobb, semhogy azt itt megtehetném. Más alkalommal talán bővebben beszélek róluk, mert e kutatások sok, az elfáradásról írott könyvemben megjelölt módon s az erőmérővel történtek, mely a túlságos szellemi munkában való kimerülés mérésére szolgál.

A fiziológusok s a neveléstan tanárai, akik a gondolkodás munkáját az iskolában kísérleti módszerrel tanulmányozták, arra a következtetésre jutottak, melyet Griesbach ekként fejez ki: *nincs gyermek és nincs ifjú, aki a szellemi munkát egészsége veszélyeztetése nélkül olyan tartósan győzné, amint azt a tanítás ma követeli, mikélyest a tantervet szigorúan követik.*¹⁾

A közvélemény gyakran fordul e kérdés felé, de kevés sikerrel, mert a nyelvészek és azok, akik a tanítás gyeplőjét kezelik, nincsenek mind e nézetben. Csakugyan látjuk, hogy a közoktatásügyi miniszter ez évben még két természettani órával örvendeztette meg a liceumi tanulókat, azon általánosan elterjedt meggyőződés ellenére, hogy az iskolákban túlságos sok a tanóra.

A gimnázium IV. és V. osztályának hetenként 25 leckeórája van. Kényszerítjük a 14—16 éves fiúkat, hogy naponta négy óránál tovább az iskolapadon veszteg üljenek. Miután az órarend kényszere folytán az órákat nem lehet mindig, minden napra egyenlően elosztani, bizony néha 5 és 6 órát is kell az ifjaknak egy folytatásban leülniök.

Sok éve tanulmányozom a szellemi elfáradást s az e téren történt kutatások jelentősége még gyarapodott, amióta kísérletileg sikerült bebizonyítanom, hogy az idegsejtek kevés másodpercig tartó tevékenysége elég az elfárasztásukra, ha a munka a mozgási központok csak egyik sejtsoportjára szorítkozik. A szellemi munka azért látszik kevésbé nehéznek mint az izomösszehúzódás, mert a sejtek milliárdjai az agytekervényekben helyettesíthetők, felválthatják egymást a szellemi munkánál. De ha elménket túlságosan fárasztjuk, akkor a vér bizonyos önmérgezős állapothoz jut s az agy sanyargatása folytán csökken az izomerő és fogy az élet központjainak erélye. Ezt bizonyítottam be a fáradtságról írott könyvem *Leckék és vizsgák* című fejezetében.

Arnoldo Maggiora tanár intézetemben tett kísérletei azt bizonyítják, hogy a végzett munka előzetesen már elfáradt egyénnek többet árt, mint rendes állapotban levőnek a sokkal nagyobb végzett munka. *Három leckeóra után a negyedikben kevesebbet tanulunk mint az előzőkben és sokkal inkább ernyedünk el.* Ha szabad volna a tanárok és igazgatók hivatalos helyiségeiben jeles mondá-

¹⁾ Griesbach, Ueber die Beziehungen zwischen geistiger Ermüdung und Empfindungsvermögen der Haut. Arch. f. Hygiene Vol. 24, pag. 124—212 (1895).

sokat öreg betűkkel a falra írni, indítványoznám, írják fel ezt a fentit szembeötölő helyen, mert a pedagógiának az élettan törvényeire kellene támaszkodnia.

A szellemi munka a harmadik és negyedik órában kevesebb értékű, a tanuló jobban farad el és kevésbé jól ért meg mindent.

Az agy állapota a délutáni órákban a tanulásra kevésbé kedvező. Miután az emlékezés az a nagyobb szellemi erőfeszítés, melyet az ifjaktól követelünk: ez órák munkája elveszett, mert a fáradt agyat érő benyomások kuszálódnak, elpárolognak. „Akár csak szitával meregetnék vizet“ mondá nekem egy barátom, akinek élete a középiskolában való tanítás közben folyt le.

II.

„A munka minőségének értéke a munkaidő meghosszabbításával párhuzamosan fogy. Három meg nem szakított délelőtti és két egyfolytában tartó délutáni leckeóra után a tanulók által végzett munka minősége a legrosszabb.“

„A délelőtti és délutáni tanórák között három pihenőóra nem elegendő, hogy a tanulók értelmi képessége abba az állapotba jusson, melyben a délelőtti órák elején volt.“

Ezek a különféle középiskolai módszerekből vont következtetések, melyeket Friedrich egyik terjedelmes és lelkiismeretesen megalkotott művében közé tett.¹⁾ E dolgok már ismeretesek voltak és sok külföldi, különösen angol iskolában megszorították már a leckeórák számát, de Friedrich most meggyőzőleg bizonyította be nekünk, hogy a délutáni órákat meg kell szüntetni és, hogy naponta legfeljebb három iskolai órának volna szabad lennie.

A figyelmetlenség az a biztosító szelep, mely az agyvelőt a túlzott munka ártalmait ellen védi, mert ez megrontja az ifjak jóakarátát, de megsemmisíti a tanító értékét is, nem hogy támogatná azt. Csak olyan ifjak között lehet, ha elfaradtak, fegyelem, akiknek életkedve kevésbé virgonc. Ki-ki más-másképen farad el és más-más idő multán merül ki. A tanítók rendszerint az erősebb agyvelejükhez igazodnak az iskolában és nem igen vetnek számot azokkal, akiket útfélen azért hagynak el, mert azok nem bírják őket követni.

A szórakozottság és a fészkelődés a lázadó természet segélykiáltása a pedagógusok által elkövetett kényszer ellen, midőn azok az elcsigázott agyat hiába tömik. Jaj, ha a figyelmetlenség, a biztosító szelep rosszul működik! Nincs az a közoktatásügyi miniszter, aki a szórakozottság önműködő gépezetét valaha le bírná zárni és csak ezért volt lehetséges, hogy az élettan törvényeivel ellenkező tanterveket és módszereket mindeddig alkalmazták és fentartották.

¹⁾ Joh. Friedrich, *Untersuchungen über die Einflüsse der Arbeitsdauer u. der Arbeitspausen auf die geistige Leistungsfähigkeit der Schulkinder.* Zeitschrift f. Psychologie. XIII.

A szórakozottság pótszer, de nem válik be tökéletesen, hiszen uton-utfélen találkozunk az agy az iskolában történt túlterheltetése eseteivel és következményeivel, úgyszinté azokkal, melyeket az elme oktalan művelése okoz.¹⁾

Az bizonyos, hogy a szellem elfáradása az emésztést lassítja és megzavarja, úgyszintén bizonyos, hogy a gyomor két órával ebéd után, midőn a gyermek az iskolába megy, még nem emésztette meg az ételt. Az *ideges emészthetlenség* az ifjú korban gyakori emésztési baj. Leyden, a berlini nagy klinikus, bebizonyította, hogy a bajt főleg oly gyermekben lehet észlelni, aki az iskolai munkában kimerült. Nem akarok nagy hangerővel szólni, nehogy az amugy is elfogult apákat és anyákat még jobban megijesszem, hisz eleget aggódnak fiacskáikért, de az bizonyos, hogy az élet- és egészségtan az értelem s a test művelése érdekében akarja a délutáni tanítást kiküszöbölni.

A testi nevelés reformját nem lehet a tanterv s az órarend reformjától különválasztani. Sajnos az előítéletek annyira meggyökereztek s a gyakorlat oly mély nyomot vágott, hogy a mostani órarend és tanterv a közel jövőben való megváltoztatását nem remélhetjük. Addig is a mi kötelességünk a dolgok folyása ellen küzdeni és én szívesen vállalom magamra ezt a kötelességet; kiáltó szómmal csatlakozom a nálamnál értékesebbekhez, hogy az embert alapjában, testileg, erkölcsileg, értelmileg át kell alakítanunk, mert a mostani nevelésben oly túlzottan nagy súlyt tulajdonítanak a szellemi kiképzésnek, hogy mellette az ifjúság erkölcsi és testi nevelését a haza nagy kárára elhanyagolják.

III.

Franklin Benjaminsnak, a villámhárító feltalálójának oly nevelési eszméi voltak, melyek teljesen mások mint a mieink. Atyja faggyúgyertya műhelyéből kikerülve könyvnyomdába szegődött munkásnak és tündöklő életpályát futott be: egyike lett azoknak, akik az Egyesült-Államok függetlenségét kihirdették, majd azokat mint követ képviselte Nagybritanniában és Franciaországban. Franklin szerencséjének vallotta, hogy nem járaták iskolába, mert így nem szegheték szelleme szárnyait és nem fojthatták el elméje eredetiségét: „A rendes nevelés az értelem erejére és eredetiségére kedvezőtlen hatással van.“

A középiskolai oktatás nagy hibája, hogy az ifjabból mindentudókat akar csinálni. Azt akarják, hogy — amint valaki a liceumból kikerül — több matematikát tudjon, mint a mennyire teljes életében rászorul, hacsak oly tudományos pályát nem kezd, mely azzal az anyaggal különösen foglalkozik.

¹⁾ Axel Key a svéd iskolákról írott könyve óta megjelentek Nesterof, Warner, Erb igen értékes tanulmányai és elég a Kottelmann dr., e kiváló szakférfiú által szerkesztett *Zeitschrift für Schulgesundheitspflege* köteteit végig lapozni, hogy láthassuk, mily korán és mily mélyen hatnak az ifjúságra az idegesség s a szertekadó neurasthenia első okai.

Akarják, hogy a különböző irodalmak ismeretén felül, azokat teljesen megbírálni is képes legyen és nem gondolják meg, hogy erre még a huszonöt évesek legjobbjai sem képesek mind.

Guglielmo Ferrero nem régen azt mondta egyik cikkében:

„Különös szerencsém volt, hogy a Jegyeseket (Manzoni 1827-ben megjelent híres regényét) először huszonöt éves koromban olvastam. Nem gyermeknek való könyv az; legjobb ha érett észszel olvassák.“

A tudomány egyre gyarapodik, uralma mindjobban terjeszkedik, az emberi ész nem is sejtheti határait. Azt hitték, hogy a tanterv alapján együtt lehet a tudománnyal haladni; pedig ez nagy tévedés volt, mert az ifjú elméje az aprólékosságok zagyvalékában végleg kimerül. Önként merül fel a kérdés, hogyan is lehet az a sok babraság az ifjú nevelésének hasznára?

Az iskolákban a dolgokat legapróbb részletükig akarják boncolgatni, mielőtt azok általános természetével megismerkedtek volna. A filozófia súlyos szerszámát a fiúk kezebe adják, pedig azok gyakran azt se tudják, mire való az, kezelni meg épen nem bírják. Ha jól megfigyeljük a középiskolai oktatást, hát az bizony olyan, mint mikor otromba bunkóval akar valaki szöveget beverni és jól a körmére koppint vele; ily módon el sem lehet a bajt kerülni, míg kicsiny, kezes kalapáccsal sikerülni fog amit akarnak.

IV.

Már az is elég volna, ha a tanterveket megnyírbálnák anélkül, hogy súlyos csonkítást végeznének rajtuk, amit néhányan akarnak. Így például nem akarnám, hogy a görög nyelv tanításának mellőzésével mi járjunk elül, míg más mívelt népek még ragaszkodnak hozzá iskoláikban. Gyakran dicsekszünk nagy értelmiségünkkel s hogy gyorsabban és jobban tanulunk mint más népek és azután elveszítjük bátorságunkat és önön magunk fölött kétségbe esünk. A görög nyelv sorsán tünődve elfelejtjük, hogy déli Itália története legdicsebb korszakában ezt a nyelvet beszélték Itália e részében. Nem birunk lelkesülni; az eszmény szétfoszlott.

Bizony, a görög nyelv meghagyása mellett is lehet a liceumi tantervet és órarendet úgy megváltoztatni, hogy a délután-szabad legyen.

A tanórák folytonos szaporodása csak azért lehetséges, mert a legtöbb család nem szereti, ha gyermeke otthon tétlen ódöng és mert mint eddig nem gondoskodtak elég hathatósan a testi nevelésről; továbbá azért, mert a család még nem érzi a szükségét, hogy fiai erősödjenek és ügyességre tegyenek szert. Így azután egyre több és több időt kell az ifjaknak az iskolába zárva tölteniök.

Nem tagadhatom, a tanügy haladt; de nem lett volna szabad a hasznát módszerekkel túlzásba menni. Az iskola internátus félévé való átváltoztatásával azt értük el, hogy a fiaink fölött való örködéstől megszabadultunk. De nem vetettünk számot vele, hogy a régi

kollégiumoknak és Anglia modern kollégiumjainak két területeik vannak a játék számára és nagy udvaraik, amelyeken a tanulók mulathatnak s a nap jórészen át szabadon mozoghatnak, míg városi iskoláinkban majdnem mindig a legrosszabb egészségügyi viszonyok uralkodnak, amennyiben az ifjak százait annyi órán keresztül, egymásután becsukva tartjuk.

Nem hagyunk az ifjaknak annyi szabad időt, hogy egyéni tulajdonságaikat kifejleszthetnék, hanem elnyomjuk, órákon át fáradhatatlanul gyötörjük őket ugyan abban a sajtóban.¹⁾

A kár, melyet a szerfelett hosszú órarend a tanulónak okoz, világosan tűnik ki, ha látjuk, milyen egy kaptafáról való a mostani ifjúság; ha meggondoljuk, milyen eredetiség nélküli a jelleme. Minden ember a saját maga hajlamaival és sajátosságaival születik e világra. A mostani iskola azonban egyengetni akar, célja az, hogy az ifjakat folytonos iskolai munkával egyformává faragja, hogy az uralkodó középszerűség visszafejlődés mintájára átgúrja.

Az egyik ifjúnak, aki elég tudományos hajlammal született, nem szükséges otthon matematikát tanulnia: elég neki, amit az iskolában hallott; a másiknak azonban otthon is kell a leckét magolnia, bármennyit fáradozott is vele a tanár az iskolában. Így van az olasz, latin, a görög nyelvvel is stb.

A mostani tanterv mellett a liceumi tanuló nem ér rá, hogy ismereteit otthoni tanulással pótolja,²⁾ mert vannak napok, melyeken hat órát kell az intézetben töltenie: két osztálynak hetenként huszonöt órája van és egynek huszonnégy. A tanulónak ezen felül otthon meg kell csinálnia a latin, olasz, görög dolgozatot és egyéb leckékre készülnie.

Hazai irodalmunk tanításában is hibás a rendszerünk. Az az anyag melyet a liceumi tanterv órái nagyobb száma felőlel nem elég, ha annyi szabad időt nem biztosítunk az ifjaknak, hogy friss elmével, kényelmesen olvashassák a remekíróinkat. Ha a magam tapasztalata szerint szabad nyilatkoznom, be kell vallanom, hogy az olasz nyelvet, amennyire én bírom, bizony nem az iskolában tanultam. Hálával tartozom mestereimnek, hogy belém oktatták a híresebb írók olvasásának vágyát és a művészet iránti érzéket; valódi iskolám azonban inkább az a rét volt, melyek a patak mentén, fűzek árnyán ándalogva, barátommal a remekírókat olvastam.

A nevelés legjobb reformja az volna, ha az ifjakat csak arra tanítanák, amire igazán nagy szükségük van s emellett mennél hathatósabban ösztökélnék őket az egyéni kezdeményezésre.

A tanterv megállapításánál oly dolgokat fel sem kellene venni, amelyeket az ifjú úgy is megtanulhat, mire férfiúvá érkezik.

A nevelés végcélja az legyen, hogy az agy s az egész szervezet érését lehetőleg késleltesse. Nevelési rendszerünk, a családban

¹⁾ Gyakorlatban nálunk is így van. (F.)

²⁾ L. Pazár: *A túlterhelésről s a tanítóképzés reformjáról* szóló cikkét a M. Tanítóképző 1909. évi 7. füzetében. Olyan absurdum, aminőről M. 1898-ban Itáliában panaszkodott, van nálunk ma is. (F.)

és iskolában egyaránt, inkább siettetni igyekszik az ember koraérését. Ezt a makacs törekvést csak a te-ti nevelés birja ellensúlyozni, egyedül az késlelteti az ösztönök idő előtti nyilvánulását.

A modern városi élet az ifjúságra végzetessé fog válni. Már Rousseau mondta abban a könyvében, amelyet Goethe a természet Evangéliumának nevezett el:¹⁾

Es egyik főoka, hogy a fajok a városokban elsatnyulnak. A korán kimerülő ifjúság, a helyett, hogy nőne, kicsiny, erőlen, korcs marad, miként a szőlőőke, melynek gyümölcsét tavasszal kierooszakolják, ősszel fonnjad, kivész.

(Léva.)

Dr. Karafiáth Máriusz.

(Folytatása következik.)

Két érdemes polyhistorról.

II.

Sarlay János.

Az autodidakták, a „Brassai bácsi“-k és Felmérik iskolájából való volt Sarlay János, ki emberül helyt állott önmagáért, a harctér, az iskola és a földművelésügy mérhetetlen nagy mezején. És mindig egyen egész ember volt.

A közszolgálat névtelen közharcosa volt közel félszázadig.

Végigharcolta szabadságharcunkat, két esztendeig nevelősködött, kerek negyven évig ült a katedrán és közben hat esztendeig földművelésügyi kísérletezéssel foglalkozott. . .

Ha egy tisztességben végigküzdött, nemes, főlemelő idealizmusban befejezett pályafutásnak zárókövére ez a pár sor kerülne epitáfiumúl, már ezek a pusztá tények is ritkaságuknál fogva érdemesek a megemlegetésre. Ritka jellem, mely a saját egyéni értéke és érdeke megtagadásával vérét vészben, viharban a haza oltárára viszi, nem féli, rettegi a börtön rémes éjszakáját; nemes szív, mely a balsors megpróbáltatásai után szomorú idők bajsejtelmei között a pedagógiai pályára szánja magát, hogy szítván a zsenge fiatal-ságban a hazafiúi érzelmeket, a tudomány iránt való lelkesedést, gárdát neveljen, mely a „névtelen hősök“ nyomdokain haladjon. . .

Es emellett őstermelésében is erősnek, nagynak és virágozónak akarja tudni, azzá akarja tenni ezt a vértől áztatott magyar földet, mely Phönixmadárként emelkedett ki egykori romjaiból. . .

Gondolatnak is nagyszerű, — és hála érette nemzetünk védőangyalának! — valóvá vált végső eredményében egyenesen megkapó!

Im az egyszerű tanárnak munkája, küzdelme, testet öltött látomása. Egy gazdagon gyümölcsöző emberélet — dióhéjban.

¹⁾ J. J. Rousseau, *Émile ou de l'éducation*. IV.

Nem „tanúja“, hanem lánglelkű bajnoka valál „nagy időknek“; lankadást nem ismerő buzgalmaddal babért érdemeltél.

Ki itt tarlózok a te lépteid nyomán, kik itt munkáltunk veled élted utolsó évtizedében, méregetjük hosszú és tövises életpályádon a szíved nagyságát, akaratom acélosságát; emlékezeted áldva, össze-szedetjük a szerénységedben félretolt babért és hervadhatatlan koszorút fonunk belőle csöndes sírhalmadra.

*

Sarlay — családi nevén eredetileg Slájfer — János, érdemes protestáns család sarja, Szepes-Remetén született 1823. február hó 22-én. A kies bányavárosban játszotta a múlt évszáz első negyedében gyermekjátékait. A jó szülők nyilván nemes ápolásban részesítették gyermeküket; később megnyilatkozó sokoldalúsága, hazafias szíve legalább erre vall.

Életrajzírója, a zsenge gyermekkoráról és életének több rendbeli mozzanatáról sajnos, csak hézagos vázlatot nyújthat.

Első iskoláztatását a szülői házban és a kies bányaváros normális iskolájában nyerte.

Gimnázialis stúdiumát a rozsnói protestáns főgimnáziumban végezte; ott tanult hat esztendeig 1835-től 1841-ig. Ebben az évben ment át Eperjesre, miként Király József Pál, s az ottani kollégiumban 1841—1845-ig végezte a bölcsészeti és jogi tanfolyamot egészben és részben a teológiát, melyet a pozsonyi liceumban fejezett volt be és tette le a „candidaticum“-ot.

Sok más jelesünkkel együtt, akik ez időtájt a külföldön jártak, ő is Németországba ment, hogy ismereteit gyarapítsa és tapasztalatokat szerezzen.

Egy évig volt hazánktól távol; szabadságharcunk hazaszólította és tüzeri minőségben végigküzdötte azt. Ott harcolt a nagysarlói névtelen hősök között. Az egyik golyó kisújját morzsolta széjjel. Itt *Sarlónál*, puskaropogás, ágyúszó mellett kapta a *Sarlay* nevet!

Bujdosóként Fegyverneken tartózkodott, mikor is (1850—51-ben) Petrovay László fegyverneki birtokos nemesi kúriája fogadta Sarlayt védőszárnyai alá. Sarlay lett a család nevelője és az ifjú Petrovay Gábort ő oktatta a gimnázium VII. és VIII. osztályának tárgyaira. Mikor tanítványa Szarvason fényes sikerrel levizsgázott, a békési ág. hitv. ev. esperesség az 1851. december 14-én tartott ülésén Sarlayt választotta a szarvasi gimnázium tanárává.

Ezen gimnáziumnál működött 1876-ig, tehát huszonöt esztendeig s működéséből csakis az — Újépületbe való internálása szólította ki kerek egy esztendőre!

Sarlay, a fizika és matézis professzora volt.

Tanítását olyan intézetben kezdte, melyben a Sió lejtőjén elfogott sereg (Roth és Fillipovich emberei) lakták a tél folyamán a gimnázium üres helyiségeit. A csapat pusztította és tüzelte mindazt, ami fából volt és ami tüzet fogott.

Így esett a lángok martalékaúl a szarvasi főgimnázium könyvtára és fizikai múzeuma is. Oly teremben kezdte a tanítást, mely-

ben a padló és annak gerendái ki voltak tépve, a könyvpolcok feltüzelve, a maradékkönyvek pedig halomra szórva az egerek és patkányok fészkeül.

A fizikai eszközökből csak némely fémrész maradt meg, melyről csak bajosan lehetett volna megtudni, hogy mire szolgált legyen az?

Tanítását nem folytathatta zavartalanul, mert — miként érintők — ő is (1854-ben) a budapesti „Ujépület“-be került. Oda volt internálva az egykori épülettömeg nyugoti saroktoronyába.

Az ág. hitv. esperesség deputációjában járt a katonaságnál, kérelmezte hazabocsátását, de utja bizony eredménytelen maradt.

Internálása idejében szervezték a budai — akkor még természetesen, községi — reáliskolát, melyhez keresve keresték a tanárokat. Szinte sajtáságos, hogy maga a katonai hatóság, mely előbb — a viszonyok kényszerítő hatása alatt — Sarlay hazabocsátása elé akadályt gördített, volt az első, mely Sarlaynak elismerő ajánló sorokkal ajánlotta volt Budaváros akkori polgármesterének: Mártonfi-nak figyelmébe.

Sarlay nem fogadta el a budai tanári tiszteletet; hű maradt a szarvasi főgimnáziumhoz, melynek fenntartója az internálás idejére is hűségesen kiutalta javadalmát.

Visszament Szarvasra.

Tanítását négy nyolcadik osztályú ifjúval kezdte, távozásakor negyvenkilencel fejezte be.

A fizikai eszközöket részint maga készítette, részint utasítása szerint felügyelete alatt tanítványai állították össze azokat. Azok a kezdetleges maguk készítette eszközök megbízhatóbbnak és instruktívebbeknek bizonyosodtak a kísérletezésnél, mint a később szerzett drágább eszközök, melyek — nyilván a külföldről importáltatván — mindig verifikálásra szorultak.

Ő, aki a természettudományok és a matematika mindegyik ágában otthonos volt, mindig a dolog praktikus oldalára fordította tanítványai figyelmét.

Foglalkoztatta tanítványait az elemek megismertetése után a földnek — és terményeinek analizisével. Így hatott direkt úton az iskolából a társadalomra.

Sarlay, a saját természetes és okos észjárásával, kifundálta és a gyakorlatba ültette át azt, amit világra szóló tudósok, közöttük Johnson, csak pár évvel utóbb tettek a művelt világ közkincsévé.

Akkortájt még nem adta volt ki a Kir. Magyar Természettudományi Társulat Johnson W. Sámuelnek: „Miből lesz a termés?“ című művét, a kézikönyvet a légkörről és a talajról a Balázs és Mendlik fordításában. A gazdák között senki sem törődött a talaj-nemek eredetével, képződésével, a talajjal, mint a növény tápláló anyagainak forrásával és azokkal az alkatrészekkel, melyeknek elemei a kőzetekből erednek, miként ezt az említett mű tárgyalja. És nem látott még napvilágot Johnson másik remeke, a: „Hogy nő a vetés“, melyet Duka Marcell ültetett volt át a múlt évszáz hetvenes évek derekán nyelvünkre.

A „Tiszántúl“-iak nem tudták, hogy a növények fémeket is tartalmaznak, melyek nem kerülhetnek oda sem a levegőből, sem az esővel, hanem közvetlenül a földből meríttetnek; hogy tehát az anyaföldnek trágya alakjában kell azt visszaadni, amit a termés elvett tőle. Túl a Tiszán a gazda nem hitte ezt, nem is trágyázta a földjét, a levegőre és esőre bizva azt egyes egyedül. Sarlaytól tudták meg ennek ellenkezőjét a Tiszán túl lakók. De megtudták még sok egyebet. Reáterelte figyelmüket a Körösfolyó agyagos partjaira és megmagyarázta nekik, hogy ez a partmellék alkalmas a cementgyártásra, a búza között bőven termő festőcsülleng (*Isatis tinctoria*) az indigógyártásra, különösen akkor, ha növényét gondos kezeléssel nemesítik és indigóanyagát szaporítják.

Tényleg *Sarlay* Jánost, a szarvasi gimnázium, a tanítóképző, később a győri főreáliskolának professzorát tekinthetjük hazánkban *Katona* Dinessel együtt az indigókultúra meghonosítójának. De míg *Katona* a sátoraljai helyi nyugalomba vonult piarista tanár az indigónövényt magra is termesztette, sőt egy füzetkét is írt¹⁾ az indigó termesztéséről és gyártásáról, addig *Sarlay* az indigótermelés és a gyártás praxisához fogott hozzá.

Mielőtt ezt teszi, a szarvasi főgimnáziumban viselt tanári tisztségéről — amennyiben a földművelésügyi kormány megígérte, hogy bármiképp is dőljön el az indigóval való kísérletezés ügye, családjaról az ország gondoskodni fog — lemond, megkezdí akcióját az indigótermelés érdemében, de míg Szarvason tartózkodott, lemondása után is még két évig tanítja a szarvasi főgimnáziumban díjtalanul a vegytant, mert az indigóval csak az év július, augusztus és szeptember havában volt elfoglalva. Előzőleg ugyanis az Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlésén (1867-ben) mutatta be először *Sarlay* a csülleng-indigót, melyből *Gorovenak*, az akkori földművelésügyi miniszternek mutatványt is küldött. Hét évvel utóbb (1874-ben) a *Havas Sándor* h. államtitkár aláírásával ellátott miniszteriális rendelet *Sarlay*t a földművelésügyi miniszteriumba hívja, hogy az indigógyártásról értekezzen. Két évvel később (1876-ban) a szarvasi főgimnáziumi professzort bízza meg nagyobb szabású kísérletezéssel. 1876. október 11-én történt meg az első nagyobb szabású gyártási kísérlet a magas kormány kiküldöttje előtt, mely fényesen sikerült.

A híres óbudai kékfestőgyár, a *Goldbergeréké* összehasonlító festést végeztetett s azt mondja: „tagadhatatlan, hogy a csülleng-indigó szellemiebben fest“, mint bármelyik másik. Maga *Wartha Vince*, aki a magyar indigót sublimálta és jegőcesítette, a csülleng-indigó kristályait elevenebbeknek, szebbeknek mondja, mint a bengál indigóét. A tolnavármegyei kékfestők, kik a bengál indigó kilogrammjáért 10—11 frtot fizettek, oly formán adott az indigójából, hogy ők maguk határozzák meg az értékét, és ők 12 forintot ajánlottak

¹⁾ *Katona Dienes* „Európai indigó netovábbja“, IV. bővített kiadás. Pest 1869. *Bucsánszky Alajosnál*. — L.

kilogrammjáért, mert soraik szerint: „szebben fest az, és kiadóbb a bengál-indigónál. „A szegedi, bécsi és 1878. évi párisi közkiállításokon oklevelekkel és ermekkel tüntetik ki Sarlay kezdeményezését és — vállalata még sem volt elterjedt.

Nem vált be Sarlay szerint gazdaszjtjeink gondatlansága miatt, akik egyrészt a gabonanemek és a fűnemek termelése közepett a csüllengindigóra nem fordítottak kellő figyelmet, másrészt olyan földet juttattak neki, mely a növény természetével nem egyezett meg; utolsónak is vetették el tavasszal, májusban, holott elsől kellett volna elvetniök s májusban már aratniok.

De dugába dőlt egy magyar tanárnak érdekes és jobb sorsra méltó vállalkozása, mely az 1882. évig tartott, még a tökéletlen gyártási eszközök miatt is, melyek az ígért eredményt illuzoriussá tették.

A magyar indigó a jelzett körülményeken kívül, veleményem szerint nem tudott gyökeret verni magyar földön: éghajlatunk és talajunk természete, nemkülönben munkásviszonyaink drágasága miatt!

*

Igy folyt le Sarlay János szarvasi tanároskodása; ezek azok a körülmények, melyek között szeretett főgimnáziumát odahagyta.

Az 1851—1876. közé eső negyedszázadban a tanulók ezrei rajzoltak ki a keze alól.

Tanártársai között a pedagógia, a magyar és klasszikai irodalom valamint a természettudományok megannyi jelese volt. Mi csak Bloch (Ballagi) Móricznak, a néhai nemes emlékezetű kiváló esztetikusunk Greguss Ágostnak, irodalmi néven előbb „Gerő“-nek, az 1895-ben elhunyt Domanovszky Endrének, a soproni ág. hitv. ev. főgimnázium későbbi tanárának, a neves bölcsészettörténeti írónak, Koren Istvánnak a kitűnő botanikusnak, Tatay Istvánnak, a lánglelkű Vajda Péternek, a két Zsilinszky-nek, Endrének és Mihálynak vallás- és közoktatásügyi miniszteriumunk államtitkárának és Benka Gyulának az ismert kitűnő tanárnak, a szarvasi főgimnázium ez idő szerinti igazgatójának nevét emlíjük. A fiatalon elhunyt Greguss Gyulával, kinek egykor oly népszerű fizikája, valamint természettudományi olvasmányai szerkesztésében Sarlay János volt a főmunkatárs, szintén kedves baráti viszonyban volt.

Ő oltotta Hoitsy Palba a természettudományok iránt való lelkesedést s avatta a csillagászatnak ismert művelőjévé. Ő volt professzora és nevelője Szécsy (előbb Závodszy) Károly dr.-nak a kolozsvári Ferenc József-egyetem korán elhunyt tanárának, aki ott nevelkedett Sarlayek házában.

Az ő gondos nevelő keze alatt iskolázott iglói Szontagh Tamás bányatanácsos, az Országos Földtani Intézet aligazgatója, Sarlaynk unokaöccse, mert nemes emlékezetű neje Szontagh-leány volt.

A szarvasi főgimnáziumban iskoláztak az említettekén kívül: Gelléri Mór, Haviár Dani, Kaas Ivor, Veres József (később a soproni lyceum tanára, majd orosházi lelkész s országgyűlési képviselő),

Zsilinszky Mihály államtitkár. Szarvas adta a tudománynak: Domonovszky Endrét, Kanitz Ágostont (a kolozsvári egyetem néhai tanárát) Réthy Dezsőt és Károlyt. Ott nevelődött festők: Jankó János és Jantyik Máttyás, a muzsikusok között: Chovan Kálmán és Orbán Árpád, költőink között: Sárossy Gyula, Szabolcska Mihály és Balog István.

A tehetség nyilván az Isten adománya, de hogy a kitűnő tanerőknek nagy hatása volt tanítványaik szunnyadó tehetségének szítására, izmosítására, az nyilván elvitázhatatlan.

Ily tanárok között, ily környezetben töltött a mi Sarlay Jánosunk egy negyed évszázadot!

Szarvasi tanárkodása idejére esik Sarlaynak a nemes Bolzacsaláddal való ismerkedése. Tanítója, nevelője volt a széplelkű Bolza Anna grófnő férjzett Csáky Albinné grófnénak. Később Csakyék gyermekeit neveli nagy szeretettel, gyöngédséggel s a nagyérdemű neves család s Sarlaynk között oly ideális, szépségében egyenesen megkapó szívélyes barátság kél, mely eltart vala a mi Sarlaynk gazdasos haláláig.

Nem is nevelője volt ő a Csákyéknak, hanem a neves család barátja, nagyrabecsült családtagja!

Mikor az ő beszédes ajka a féltve őrizett multbeli reminiscenciákra tért — ez csak nagy ritkán történt, mert a dicsekvés nem volt kenyere — s mikor a Bolzáékat és Csakyékat említette, akkor mindig köny csillogott az ő beszédes nagy kék szemében.

A kitűnő pedagógus búcsúzott — Szarvastól!

Nem érdek nélkül valók egykori igazgatójának sorai, az a bizonyítvány, mely Sarlay szarvasi nevelő-tanító munkásságáról emlékezik:

„... egyéni hivatásának teljesen megfelelő foglalkozási körében a fenntartó pártfogóság méltányoló elismerését s megalégedését — így hangzik a működéséről szóló okmány — nemcsak osztatlanul bírta, de teljesen meg is érdemelte... Részletesen szólva, a nevezett tanférfiú, kinek főtantárgyai voltak a természettan, vegytan és mennyiségtan s melléktárgya a német nyelv és irodalom nemcsak alapos szakképzettsége, de gazdag egyéni eredetisége által tudott az általa őszintén szeretett s atyailag gondozott tanulósgban folytonos figyelmet s tárgya iránti komoly érdeklődést kelteni.

Ezzel szerencsésen befolyt öntudatos jellemesedésére mindazoknak, kikkel tanári minőségében érintkezett. Didaktikai munkásságában egyéni gondolkodást, józan ítélkezést és a tárgy szeretetéből keletkező önálló munkássági kedvet, úgy tanításának tartalmassága, mint igaz önbírálaton alapuló módszeressége által elérnie kiválóan sikerülvén, Szarvason átélt tanárkodása alatt hivatott nevelőnek és tanférfiúnak bizonyult, mint a főgimnázium pártfogósága és igazgatósága részéről hivatalos tisztelettel a való igazságot megillető őszinteséggel ezennel elismerünk“.

És ezt a „bizonylat“-ot mily szépen egészíti ki volt tanítványaának, a Hoitsy Pálnak soraiban megnyilatkozó jellemzés:

„...nekem — írja hozzánk, Sarlay biográfusához, Hoitsy — az 1867/8. és 1868/9. iskolai években volt tanárom Szarvason, ahol a VII. és VIII. osztályokat végeztem. Nem annyira mint tanár, hanem inkább mint nevelő gyakorolt az ifjúságra maradandó hatást. A matematikát és fizikát tanította. Jeles tanár volt. Előadásában tudott alkalmazkodni a hallgató felfogásához, a középszerű tehetség is megérthette alaposan a magyarázatot. Amellett lelkesedett a tárgyaért, s tudott az iránt lelkesedést kelteni. Én magam egyenesen az ő befolyásának köszönöm, hogy a fizika és mennyiségtan tanulmányozására szántam egyetemi éveimet, holott igen nagy hajlamom volt p. o. a történeti kutatások iránt.

De hát ez oly tulajdonság volt Sarlayban, amely más jeles tanárban is megvan. Az ő nagy ereje abban állott, hogy hatással tudott lenni az ifjúság jellemének kialakulására.

Puritán becsületességű, sztoikus jellemű volt, szinte cynikus is egy kissé. Az élet kényelmeit nem becsülte semmire. Dolgozott fáradott egész nap, a tanításon kívül el volt foglalva kísérleteivel, hogy a festőcsüllengből indigót állítson elő. Amellett megvont magától mindent, az elhanyagoltságig egyszerű volt öltözetében s példásan egyszerű életmódot folytatott. Ilyen jellem magában véve is hatással van a serdülő ifjúságra, ha megvan abban a kellő erkölcsi alap s az ideális felfogás.

Sarlayban e tulajdonok türelmet ismerő lelki jósággal párosultak. Ritkán volt szigorú, de jellembeli hibákat vagy gyengeségeket nem nézett el soha. Nem büntetésekkel igyekezett azokat javítani, hanem négy szem között lelkére beszélt az illetőnek, mint egy jóságos apa. Szelid kék szemeiben akkor se harag égett, hanem bánat. Ezért bálványozta az ifjúság kivált a VIII. osztályban, ahol osztálytanárunk volt. Őszinték, nyíltak mertünk lenni vele szemben, a tanári tekintélye vissza nem riasztott, hogy mint apai jóbaráttól ki ne kérjük a tanácsát...“

Így tanított, így nevelt, így működött Sarlay!

*

A tanári katedrától búcsúzva 1876—1882-ig az állam nyújtotta professzori fizetéssel, a vázoltuk indigótermelési és gyártási kísérletek foglalkoztatták őt, az 1883/4. tanév elején pedig a homonnai áll. polgári iskolához rendes tanítónak nevezte ki a miniszterium, hol az 1887/8. tanév végeig ernyedetlen buzgalommal tanította a szám-tant és természetrajzot.

Volt miniszterünk: Trefort Ágostonnak — Homonna szülötének — 70. születésnapja alkalmából Sarlay tartotta az ünnepi beszédet, s mikor Trefort elhunyt, ő búcsúztatta a publicisztát és minisztert, meghatóan szép beszédben.

Homonnán, a Kaszinó nagytermében egyik alkalommal ő tartotta, március Idusának fordulójának alkalmából, az ünnepi beszédet.

Ekkor végigrajzolt lelkén a mult gyötrelme és dicsősége; aki eddig csiga-biga módjára elzárta a multbeli reminiszcentiákat, megszólalt. A „névtelen hős“, a „nagy idők tanuja“ szemében könyvel dicsőítette a sírjukban porladozó hősoket, babért fűzve emléküik köré. Emlékezett a fiatalság tűzével, lángoló szavakkal a szabadság hajnalhasadásáról, győzedelméről...

Az 1889/90. tanévtől kezdve a mienk, győrieké, az én iskolámé: a főreáliskoláé volt Sarlay János.

Fejére reáhullatta az idő havát, de ő a főreáliskolai rendes tanár, lankadatlan erővel, a legfiatalabb tanárnak is dicséretére váló buzgalommal, elől jár a kötelesség teljesítésében.

Tanítja a matezist és természetrajzot azzal az ő párját ritkító világos methodusával, és reaadásúl velünk: ifjabb tanártársaival együtt, fáradhatatlanul jár tanítványaival a szabad természetbe botanizálni, rovárt szedni...

Régi szenvedélyét a gazdálkodását, a kertészkedést kettős kitarással folytatja.

A vakációkban fel-felrándúl az ő kedves szülőföldjére a Szepességre, az ő meghitt kedves körébe a Csáky-grófékhoz, hol mindig tárt karokkal fogadták. Itt ismerkedett meg vele néhai Szűry Dénes, közökt. miniszteriumunk volt elnöki titkára majd osztálytanácsosa és írja róla a „Vasárnapi Ujság“-ban, és a „Képes Folyóirat“-ban: „Emlékezés Sarlay Jánosra“ címmel, a következő gyönyörű emlékezést:

„...A lefolyt tíz év többször összehozott vele a nyári időben, amelyet a Szepesség egy regényes fekvésű helyén töltötte a gr. Csáky Albinék vendégszerető házában, mint úgyszólván családtag. A minden szépért és nemesért lelkesülő grófné oktatója volt évekkal ezelőtt; később a család gyermekei csüggték a szaván. Sok ismerettel a fejében meg volt az a ritka, értékes adománya, hogy másokat is könnyen ismeretei részesévé tudott tenni. Egyszerű, világos, az értelmet úgyszólván behálózó magyarázataival mindig a dolog velejére ütött és emberszeretettel gyakorolta nemes hivatását. Nem ismerte a türelmetlenséget és kifogyhatlan volt azon módok kitalálásában, mikép férközzék az értelemhez vagy a szívhez aszerint, amint ezt a tanítványának egyénisége hozta magával. Kevéssel megelégedett és gazdagnak érezte magát azon kincsel, hogy a természet nagy könyvében világos látással olvasni tudott. Fű, fa, virág, kő, bogár legizgalmasabb ismerősei voltak s a természet rajongó szeretete szürke fővel is fiatalon tartotta őt.

Mikor megismerkedtem vele, a hetven felé járt, és még nem ismerte a fáradságot. Félnapos barangolás a Branyiszko hegyvidékének erdős kanyarulatai közt nála a felfrissülés eszköze volt. Eszembe jut egy-egy közös kirándulásunk. Nem félnaposak, amelyekért vágyó szemmel néztem föl reá, és nem is egészen olyanok, amelyeket kizárólag az apostolok lovain tettünk meg.

Az ő kalauzolása mellett jártam össze-vissza a szepesi várnak romjait s a vele kapcsolatos ama kőszikla mélyedéseket, amelyeket „Drevenyik“ néven ismer az ottani földnép.

A várrom Szepes-Mindszent poézise, a Drevenyik szikla rejtekei egy másik Csáky fészeké. Mindszentre, nyílt fekvésével őrszemet vet a szemben emelkedő hegy magasáról a rom, a Drevenyik szépségeit úgyszólván ép úgy magában rejti a föld, mint azét a régi fészekét, amelyhez tartozik. Mindszent messziről integet hosszú barátságos faszorával; a mélyedésben fekvő Hottkóc valóságos felfödözés számba megy téres parkjának sötét fenyűivel. Közvetlen e parkkal összenőtten húzódik egy emelkedő. Az a Drevenyik.

Első pillanatra nem nagyon hívogató természeti szépség az ő kövekkel tarkított kopár felületével. Egy kissé sivár, nyomott hangulat visz hozzá temetőn át, sírkövek között, aztán egy gyér levelű faszor mutatja fölfelé az utat, mígnem váratlan meglepetést ad a hegy teteje. Az egész lánc egy hosszsan húzódó hasadék. Változatos sziklaalakulatok rejteke a föld mélyében.

Ez a sajátságos hangulatot keltő kővilág az ő zeg-zugaival rám nézve az elhunyt Sarlay János emlékével kapcsolatos. Ő kalauzolt a Drevenyik útvesztőiben, amelynek minden köve úgyszólván bizalmas ismerőse volt. Csak sajnálni lehet, hogy nem vette kezébe a tollat, mások tanulságára megírni mindazt, amit a természet jelenségeiről tudott. De nemcsak tudta, hanem át is érezte azt. Melegen érző szíve volt és egy ifjú lélek rajongásával kutatót künn a szabadban. Mint „ember“ volt ő nagyon értékes. Együtt érzett a szenvedővel, öröme volt a mások örömén, széles ismeretei dacára szerényen visszahúzódott és nem ismerte az önzést. Megadó tisztelet illeti az ő emlékét. . . .“

A mi környezetünkben, a győri főreáliskolában, ahol mindenki szerette, ahol mindenikünknek „Sarlay bácis“-ja volt, ismét megifjodott és feledte, hogy hetvenkét esztendő nyomja immár a vállait. . .

Nagy volt az öröm 1895. tavaszán.

Ezt a széles és sokoldalú munkásságot, mely meghaladta egy emberöltőt, közoktatási kormányunk is figyelemmel kísérte és Sarlay Jánost, a magyar tanárság érdemeiben gazdag nesztorát soron kívül léptette elő a VIII. fizetési osztályba.

Mi, tanártársai, hogy irányában való vonzalmunkat és szeretetünket megmutassuk, kis ünnepet rendeztünk ez alkalommal a tiszteletére, sőt e nap: 1895. március 2-ának emlékére kis „Emléklap“-ot is szerkesztettünk, melybe a tanárkar minden tagja „Sarlay bácsi“-ról írt érdekes, szívhez szóló emléksorokat.

A mi kedves öregünk öröme teljes volt. Sírt, zokogott; a felettes hatóságai és tanártársaitól részvevő jutott kitüntetés, a szeretet ily pregnáns megnyilatkozása meghatották.

Azután ismét ideális örömmel, példás lelkesedéssel és szeretettel feküdt neki a munkának.

A következő (1895/6.) tanévben még alig betegeskedett, de az 1897. évben többször gyöngékedett, sokszor panaszolta étvágya hiányát és a nagy gyöngeség Sarlayt ágyba is döntötte.

Sokszor fel-felkelt az ágyából és nagy kötelességérzetéhez híven: az ágyból egyenesen a — katedrára indult.

Csak nagy nehezen bírhatta reá iskolánk igazgatója, hogy pihenjen. Nem tudta elhinni, hogy meggyöngölt fizikuma nyugalomra szorúl. Ő csak nem tudott el lenni — iskola nélkül, munka nélkül.

Az aggkór az 1897. évi áprilisban erőt vett rajta és májusban végre engedett igazgatónk és gyermekei szünetlen úszolásának. Sajgó szívvel búcsuzott el Győrtől.

Félévi szabadságot kapott, melyet a miniszterium meg is hosszabbított.

A fehérmegyei Sárbogárdra tért. Ott pihent meg kedves gyermekei körében, akik gyöngéd szeretettel gondozták a jó apát, akinek nagy szíve a múltban ezreké és ezreké volt, most azt a sárbogardi kis fészket aranyozta be nagy szeretetével. Áldozva a múltaknak: emlékeinek élt és alig egy arasznyira a sírtól: lelke virágait ölelte szívére... utoljára... Mert még mindig azt hitte, azt remelte naiv lelke, hogy csak vissza-vissza fog térni az iskolai pad elé a gyermekek közé. A sors mely — anyagiak dolgában — oly mostohán bánt vele egész életében, nem úgy akarta! Pedig Sarlay bátyánk rég megbocsátott neki és — senki sem volt boldogabb nálánál; családja, az iskola, jó barátai — hisz irigye alig akadt! — mindent, mindent kipótoltak.

Az 1897/98. iskolaév szünetidejében, július végén láttam őt utoljára Balatonunk ölén. A jó öreget gyermekei kísérték Keszthelyről a fonyódi nyaralóba. Én is ott voltam a „Kelén“-en. Mikor — a régi viszontlátás után — meglátott, örömköny csillant meg szemében.

A hajó elindult a keszthelyi kikötőből. Ederics előtt szörnyű vihar kapta oldalba a „Kelént“-t. A cudar vihar, a borzasztó óra folyamán, keményen megviselte a gőzhajó utasait egytől-egyig, csak ő a sápadt fáradt aggastyán állott ott mint szálas, viharverdeste tölgy s mosolyogva biztatta gyermekeit, s biztatott bennünket. Így dacolhatott közel fél évszáz előtt délceg legényként, a nagysarlói viharokkal, mikor ágyúdörej és puskaropogás között vonultak fel a névtelen hősök...

Az 1898. évi február havának 24-én — sajnos — a távíró meghozta halálának hírért. Életének 76-ik, tanári munkásságának *negyvenhetedik* évében, Sárbogárdon húnyta le szemét. Kikisértük a sárszentmiklósi temetőbe...

Ott piheni édes álmait az anyaföldben, melyet annyira szeretett. Álmodik: hazája nagyságáról dicsőségéről, gyermekei és tanítványai boldogságáról.

Áldás nevére, kedves és szép emlékezetére!

(Budapest.)

Dr. Lasz Samu.

Az ifjúság testi nevelése.

Mosso Angelo a turini egyetem élettan tanára hosszú és lelkiismeretes tanulmányok alapján 1893-ban írta meg élettani alapon nyugvó klasszikus könyvét, melyet Karafiáth Márius dr. Barsvármegye t. b. főorvosa a fenti címen fordított le magyar nyelvre. A könyv mint „A Magyar Athletikai Szövetség könyvtára“ első kötete a szövetség elnökének Bárczy István Budapest polgármesterének bevezető soraival jelent meg. Bárczy István kiemeli, hogy e könyv lesz hivatva a szabadtéri mozgásos játékokat, mint az igazán élettani alapon nyugvó tornát, az iskolákban s a nép szélesebb rétegeiben is megkedveltetni s a nemzet javára terjeszteni.

*

Fordító előszavában a testgyakorlás jelentőségéről szól, majd hazánk testnevelési ügyének fejlődését írja le. Comenius Sárospatakon 1651-ben mondja: a testet erőssé, ügyessé s a szellem alkalmas eszközévé kell tenni. Meglepő az 1777-ben megjelent Ratio educationis szerzőjének Tersztyánszky Dánielnek korát messze túlhaladó szellemi látóköre; megkívánja a játékokat: „A játszótér oly hely legyen, mely fekvésével, árnyékos fák kellemével és üde egészséges vizekkel kínálkozik e célra“. De amit a bölcs Tersztyánszky, mint legüdvösebbet vélt, irott malaszt maradt. Ritkaság számba ment az olyan tanintézet, mint a sárospataki, amelynek 1838 óta 4000 m² nagyságu labdázó helye volt. Az 1868. XXXVIII. t.-c. a népiskolában és tanítóképzőben kötelezővé tette a torna tanítását. 1875-ben megalakult az Athletikai Club. 1879-ben pedig a polgári iskolai tanterv a rend-, szabad és szergyakorlatokon kívül a fegyverrel való gyakorlatokat is felvette. 1891-ben Csáky meghonosította a tornaversenyeket. 1897-ben megalakult a Magyar Athletikai Szövetség, mely különösen a sportot, szabadtéri játékokat terjesztette. Az 1899-ben kiadott tanterv már az atletikát s a játékot is elrendeli; a heti 2—2 órán kívül osztályonként 1—1 játékdélutánt vesznek fel a középiskolákban. 1905-ben a népiskolai új tanterv a népiskolában a testgyakorlásnak rendes óraszámot juttat s a fősúlyt a mozgásos játékokra helyezi. 1906-ban szervezték a testnevelési torna felügyelői intézményt s miután 1907-ben a Magyar Athletikai Szövetség ifjúsági osztályának szervezésével a fővárosban terjedt a sport, remélhetjük, hogy testnevelésünk fejlődése helyes mederbe terelődött. Játsszótereink azonban nincsenek, mert lanyha a rendeletek ellenőrzése.

Az iskolai testnevelés nemzetedző hivatása csak úgy valósulhat meg, ha a nép minden rétegére kiterjed. Erősödjék testünk, szilárduljon erkölcsünk; csak úgy tudjuk ellensúlyozni azt az energiazsarolást, melyet az ülő szellemi foglalkozás a tanulóban végez. Törjük meg a család és társadalom közönyét, mellyel a testi nevelés iránt viseltetik. A hazai testnevelés története igazolja, hogy mennyi üdvös rendeletet adtak ki a bölcs reform céljából;

de ez nem elég, mert az életben a sikert honorálják, nem a meddő jó szándékot. A testi nevelés katonai és nemzetgazdasági szempontból is fontos s áldás a népre, mert nemcsak szórakoztatja, hanem acélosítja testét s lelkét. Németországban már a népjóléti intézmények közt szerepel a szabadtéri testgyakorlás. Megvédi az ifjú testét s lelkét a titkos élvezetektől, melyekre a túlterheletés által elsatnyult idegzet nagy hajlandóságot mutat. Mindezen nagy célok felé csak szakképzett testnevelők seregével vezethetjük az ifjúságot. Legyen a testnevelő tanár psychologus és pedagógus, tudja a test elettanát; az egész tanárságot pedig neveljük úgy, hogy becsülje a testet, s egyesült erővel karolja fel annak nevelését. Legyenek oly tanáraink, kiket lelkiismeretük kötelez, hogy teljesítsék mindazt, ami a jó neveléshez tartozik.

Eme szép gondolatok után, melyeket az igen világosan és plasztikusan megírt könyv olvasása a fordító fogékony lelkében ébresztett, a zamatos magyarsággal s gördülékeny stílussal írt fordítás következik.

*

A mű tizenkét fejezetben tárgyalja az ifjúság testi nevelését.

1. Az első fejezetben az olasz reneszánsz mesterét, Rambaldoni Viktort (Vittorino) ismerjük meg, ki Mantua hercegének, Gonzaga János gyermekeinek nevelője s 1430 körül a La Giocosa (vígságos) testnevelő intézet megteremtője, ahol a gyermekek mozgásos játékokkal s nemes sporttal (lovaglás, dárdavetés, birkózás, vívás, nyíllövés, labdázás s versenyfutás) fejlesztették testük ügyességét.

Mafeo Vegio 1491-ben a gyermekek neveléséről ír könyvet, amelyben hangoztatja, hogy a gyermeket korán kell a játékhoz szoktatni.

Paolo Cortese 1510 ben írt munkájából tudunk a római főpapok labdajátékairól. A firenzei rugósdí és ferrarai labdaversenyekkel, valamint Scainonak 1555-ben kiadott, sok ábrával tarkított értekezésével — melyek az összes labdajátékok részletes leírását tartalmazzák — ezen fejezetben ismerkedünk meg.

2. A második fejezet a jelenkori angol nevelésről szól. Első helyen az angolok nemzeti játékát, a footballt, írja le a szerző színesen s nagy elevevésséggel, majd a lawn-tennis játékot, mely ma már mindenütt elterjedt, ismerteti nagy szakértelemmel. Mindkét játék eredetét a középkori olasz játékokban találjuk. Harmadiknak a cricket játék leírása következik egy canterburyi verseny festésével, mely oly élénk színeket tár elénk, hogy olvasás közben mi is látjuk a fellobogózt várost s a tömegetől hemzsegő playing groundot tarka színeivel, halljuk az ütemszerű tapsot s a nép zajongását. E fejezet méltó arra, hogy olvasó könyveinkben helyet foglaljon.

3. A harmadik fejezet az egyetemek testi nevelését tárgyalja. Amidőn az angol ifjú az egyetemre beiratkozik, valamely sportegyesületnek is tagja lesz. Minden egyetemnek van lapja (Magazin), ebbe iktatják a tanulás menetét, az iskola történetét, a játék versenyek s atletikai mérkőzések pointjeit, sőt egyes kiváló tanulók életrajzát; szóval ez olyan fonál, mely a barátokat összetartja s a

fiatalokat a régebbiekhez fűzi. A futó- és evezőversenyek leírása élénk varázsolja a startnál feszesen figyelő s azután kipirult arccal a síma pályán végig száguldó ifjakat, avagy a napbarnított erős mellű, arányos testű evezősök nyolcas csoportjait, amint a vezérévezős üteme szerint igazodnak. Látjuk, mily ujjongással fogadják a győztest s érezzük, hogy nincs az az értelmi siker, mely megközelítené az emberi erő diadalát.

Angliában az állást kereső tanár ebbeli szándékát szaklapban teszi közzé, ha a névsort nézzük, legtöbbször mellett ott látjuk az athletic szót, ami azt jelenti, hogy a játéktanításhoz ért, külön tornatanári kategóriát pedig nem is találunk. Csodálatos, hogy e luxus nélkül is mily erős az angol nép!

Ezután szerző buzdítja hazája egyetemeit, hogy az angolok példáját kövessék. Az iskolai testnevelés reformja csak az egyetemekből indulhat ki, mert természeti törvény, hogy a kisebb diák utánozni igyekszik a nagyobbat.

4. A negyedik fejezet a kollegiumokról szól s szembe állítja Anglia s a kontinens kollegiumainak nevelését. Bámúlattal követjük szerzőt a harrowi, etoni, winchesteri kollegiumokba. Terebélyes szilfásorok, tágas gyepterületek, erdő s benne szét szórtházikók a tanulók s tanárok lakásaival, középtűt ódon, középkori, dísznelküli, méltóságteljes, gót építkezésű könyvtár és templom. Ezek a kollegiumok kis falvak, melyek mint a klasszikus nevelés várai fennmaradtak s tisztelettel töltenek el. Mily sivárok ezek mellett a kontinens többnyire kaszárnyaszerű iskolái, szűk udvarral nagyvárosok közepén! Azonban nemcsak az elhelyezésben, a nevelés módjában is óriás a különbség. Az angolok sok olyannak tulajdonítanak fontosságot (testgyakorlat játék), ami a kontinensen mellékes; s sok olyat semmibe sem vesznek, ami a kontinensen a nevelés főcélja (sok ismeret). A kontinensen összetévesztik az evést az emésztéssel; az ifjúságot egész nap oly eledellel tömjük, mely nem táplálja s ellopjuk tőle azt az időt, mely szervezete fejlődésére szükséges.

5. Az ötödik fejezet a torna átalakulásáról szól. A mostani tornát Guts Muths: *Gymnastik für die Jugend* 1793. munkájával vetette meg, de ő a játékról is gondoskodott, amit „*Spiele zur Uebung und Erholung des Körpers und Geistes, für die Jugend, ihre Erzieher und alle Freunde unschuldiger Jugendfreuden*” című könyve is igazol. Guts Muths irányát követi a francia Clias s az olasz Joung; átvették a katonák is s a vezényszavak s mozdulatok elméletivé tették, mely fásztja a lelket s nem üdíti a kedélyt. A német tornával már 1813-ban Ling Péter svéd tornászati rendszere felveszi a versenyt. A svéd tornára jellemzők az egyszerű, természetes, bonctani és élettani alapon vezetett mozgások. A svéd lécek (Spalierok) különösen fontosak a nőtornászatban, mert fejlesztik a hasizmokat. A svéd tornában nem erőre, hanem művészi testtartásra és mozdulatokra törekszünk, mert az erő megjön anélkül, hogy keresnők, mondják a svédek. A mindjobban terjedő

masszázs és sebészeti torna is a svéd torna gyümölcse. Amint a napoleoni háborúk után Jahn vezetésével Németországban megindult a tornászás, a Joes francia-porosz háború után Franciaországban is kezdtek a fiatalságot a háborúra nevelni. A Joinville-le-Pont-ban elhelyezett katonaiskolában fiziológiai alapon végezték a hadsereg s a tanulóifjúság oktatására szükséges tornatanítók kiképzését. Nagy hiba, hogy a katonai tornászatot változatlanul kiterjesztették az ifjúságra is.

A 80-as évektől kezdve a szabad levegőn végzett mozgásos játékokkal kezdtek kiegészíteni az összes országokban a tornát, s az egyes államok közoktatásügyi kormányai is elrendelték a játékokat.

6. A német torna bírálata a hatodik fejezet tárgya. Herbert Spencer: „Az értelmi, erkölcsi és testi nevelés“-ben mondja: A torna jobb a semminél, de a játékot nem pótolja. A német torna nem eledel, hanem gyógyszer; gyógyszerrel lehet néha gyógyítani, de megelni belőle, soha. Megállapították, hogy az ember mozgásait elemezni lehet s ezen elemi mozgásokat el is lehet nevezni s különféleképen kombinálni. Így a szakkifejezések egész lexikona keletkezett s miután a torna is külön tárgy lett, ezek megtanítása a főcél. A tornászáshoz tornaelmélet csatlakozott, majd történet s az izmok gyakorlása helyett itt is az agyvelőt terheltek.

Azt mondják, félórai torna felér 3—4 órai meneteléssel s ez óriási haszon, de ne felejtjük el az élettan alaptörvényét, hogy a szervezetnek annyi időt kell hagyni, amennyi kifejlődéséhez szükséges.

A torna főcélja az erősödés és a belső szerveknek a szív- és idegrendszernek a kimerülés mérgeihez való szoktatása. A német torna csak a test egyes részeit (kar, váll, derek) fárasztja s ezek túlzott gyakorlásával csökkenteni az alsó végtagok mozgási képességét.

A szertornánál a saját testünk súlya az ellenállás; az izomerő nem mindenkinél egyforma s így az erőfeszítés okozta kimerülés különböző az egyes egyéneknél, némelyeknél súlyos vér- és nyirokeringési zavarokat idéz elő a túlerőltetés.

A korlátot ki kell küszöbölni, mert a természetben az ember soha sem jut olyan viszonyok közé, hogy testét két párhuzamos rudon támaszban tartsa. Gyöngébb ember pedig nem is tud támaszban megmaradni, lapockái feltolódnak, feje a mellre esik s a két váll közt elsüllyed. A korlát vetköztette ki legjobban a tornát a természetességéből, valósággal a tornászat rokokójának képviselője, mert egy valamire való tornatanár legalább 400—500 helyzetet tud vezényelni a korláton. Ugyaníly természetellenes s kiküszöbölendő szernek bizonyul a nyújtó és a gyűrűhinta.

7. A hetedik fejezet az akrobaták tornászásáról szól. Az izomerő növekedése nem jelenti az életerő növekedését. Híres tornászok gyakran sorvadásban halnak meg. Az akrobaták izmai a tréninggel tömegükben növekednek s jobban ellentállnak a fáradtság termékeinek, de nem emelik az egész szervezet életerevalóságát. Az izmok növekedése rendes élettani működéseknél nem következik be, hanem csak az erőfeszítésnél: így a szív izomzata csak akkor növekedik,

ha valami akadály, vagy billentyű rendetlenség lép fel. Az erőfeszítésnek szövettúltengés a következménye, ez az eredmény azonban különbözik a nagyobb munkabírástól.

8. A nyolcadik fejezet a katonai nevelést bírálja. Amidőn a tornászás reformálása megindult, akadtak olyanok is, kik az ifjúság testi nevelésének katonai jelleget akartak adni. Különösen Franciaországban volt ezen iránynak sok képviselője, mégsem tudott elterjedni, mert gyenge az emberi szív. A leghevesebb forradalmárt is higgadtabbá teszi saját gyermekének sorsa, meggondolja, hogy bakakáplárra bizza-e nevelését. De a katonai nevelés ellenkezik is az ifjúság testi nevelésének céljával; a katonai gyakorlat a mozdulatlanság diadala. A katonai fegyelem, a fegyverfogások és gyakorlatok elnyomják az önkényes mozgásokat, elsatnyítják az ifjúságot, elfojtják a gyermeki kedély derűjét, kiölnék minden eredetiséget s szaporítják az automata típust; nevelnek tucatembereket, kik mindig ösztöklést várnak s a maguk emberségéből nem tesznek semmit.

9. A kilencedik fejezet a céllövésről szól. A jó lövéshez jó szem s biztos kéz kell. A szemnek fél másodperc alatt alkalmazkodnia kell az irányzék, célgömb és a cél között, mi a lencse hirtelen laposodását követeli. A lélekzetet vissza kell fojtani, a kart s vállt rögzíteni, mihez önuralom s nyugodt ideg szükséges. Mindezekre puskák nélkül különböző játékokkal taníthatjuk a gyermeket. A céllövés tanítása különben is sok pénzbe kerül úgy, hogy a legtöbb államban csak fel-feltűnő eszmeként szerepel az ifjúsági céllövés.

10. A tizedik fejezetben részletesen tárgyalja a borjú jelentőségét a katonai kiképzésben. A gyalogos fegyvere, lőszerkészlete s felszerelése az európai seregekben átlag 28 kg. Érdekes volna megállapítani, mennyivel növelhető a katona menetelőképessége a borjú súlyának apasztásával. A borjú sok erőt emészt fel s a hosszabb gyaloglásnál kidőlt szánalmas katonák többnyire oly emberek, kik soha sem keresték kenyérüket a nap hevében, s akiket sorozáskor minden átmenet nélkül a legnehezebb munkára kényszerítettek.

A tanítás reformjával iskoláink nyújtsanak módot és alkalmat, hogy az ifjúság sokat mozogjon szabadban, a tanítók a terep minden sajátosságait (fa, fal, árok, oszlop) s akadályait használják fel a különböző izmok rendszeres gyakorlására. A játékkal jobban, természetesebben és kellemesebben lehet mindazon mozgásokat is érvényre juttatni, melyekkel ma a szertorna foglalkozik.

11. A tizenegyedik fejezetben bizonyos fájdalmas együttérzéssel olvassuk az erőltetett menetelések szomorú képét s még szomorúbb következményeit. Miután pedig a mai háboruk kimenetele a csapattestek gyors mozgásától függ, s az a legkitűnőbb hadvezér, aki katonáit a lehető legnagyobb testi ellenállásra neveli, elő kell készíteni, edzeni kell az ifjúság testét. Erre azonban a bajnoki versenyek nem alkalmasak, mert ebben csak az erősök erősödnek. A gyengékre irányuljon figyelmünk!

12. A tizenkettedik fejezetben befejezésül mondja a szerző, hogy kívánatos a tornászás reformja. A fiatal tanárok nemesítsék a tanítást s szerezzenek a testgyakorlásnak becsületet s tiszteletet. Amerikában az igazgatók az értesítőkből külön részletezik a testgyakorlást, hogy a növendékeket oda csalogassák.

A német tornát eddig haszontalannak s untatónak mondták, most már bevallják, hogy ártalmas is. Az a torna, mely kényszeríti az ifjút, hogy elhagyja a földet s karján húzza s tolja magát, az izmok káros túlerőltetését teszi szükségessé. Fontosabb a gyaloglás s futás, mely a szívet és tüdőt jobban fejleszti s a szervezetet a fáradtság elviselésére szoktatja.

*

Élvezettel forgattam Mosso könyvét s végtelen jól esett olvasni a hön óhajtott eszméket, melyeket szűk keretben már évek óta megvalósítok intézetünkben. Igaz, tantervünk nagy súlyt helyez a rend- és szabadgyakorlatokra, a szergyakorlatokat is megkívánja, de másfelől tért enged a mozgásos játékoknak s újabban min. rendelettel kiegészítették a svéd tornagyakorlatokkal. Miután a tanterv csak keret, melyet a tanár egyénileg legjobb meggyőződése szerint lelkiismeretesen kitölthet, semmiben sem gátolja az ésszerű szabadtéri mozgásos játékok keresztülvitelét. Nagyobb baj az, hogy legtöbb helyen nincs játszótér; legalább az ujjonon épülő intézetek mellett létesítsenek ilyeneket. Ha kell, feladoznék a gazdasági kertből néhány ágyat, de egy minimális játszótérrel biztosítanék.

Ha a rendgyakorlatokból csupán a tömegmozgatásokat, a szabadgyakorlatok előkészítéséhez legszükségesebb alakulásokat, a szabadgyakorlatokból pedig minden mesterségesen kitalált mozgás mellőzésével a főbb elemeket vesszük fel, marad bőven időnk az élettanilag megalapozott svédgyakorlatokra, főleg pedig gyaloglásra, futásra s különböző játékokra, melyek közül szintén nem az idegenből behozott sokszor durva mintákat követném, hanem feleleveníteném a már feledésbe menő kitűnő magyar játékokat. Emellett kínálkoznék alkalom a svéd szerek alkalmazására, sőt a jobb tornászok részéről — ha már nem tudunk lemondani — a német szerek igénybevétele is.

Ily módon tornatanáraink: *jó psychologusok*, mert tekintetbe veszik az ifjúság lelkét, kedélyállapotát s az annak legjobban megfelelő tornát, a játékot, alkalmazzák leggyakrabban; *jó pedagógusok* előbbi szempontból is, de azért is, mert az ifjúság testi nevelésének legtökéletesebb eszközére, a játéokra, mozgásra, helyezik a fősúlyt s emellett még a jövődöbéli hivatást, a tanítói pályát is tekintik, hol a játéktanítás nagyfontosságú (lásd a népiszkolai tantervet); *jó szakemberek*, mert tanításuk alapjául a legtermészetesebb alapot, az emberi test élettanát s bonctanát, veszik mellőzvéen s hagyományos vezényszó lexikont, mely még abból a korból maradt, midőn büszkén hirdették, hogy a tornát önmagáért művelik s annak áltudományos rendszerét építették fel; de *jó tanárok* is, kik atyai-

lag gondoskodnak a rájuk bizott ifjúság testi és lelki jólétéről. Keressenek *jó kollegákat*, kik ez ügyért lelkesedni tudnak, kik nemes munkájukban segítőtársaik, kik bár más célokért küzdenek, elhiszik Montaignenek, hogy az élet szekerét két ló húzza: a test s a lelek. Keressenek *jó igazgatót*, ki atyja ifjúságának s támogató jó barátja tanártársának, ki büszke, ha látja fiaiban a test és lélek harmoniáját. Gondolkozzunk Mosso eszméin s készítsünk elő egy testnevelési kongresszust egyesületünk keretében!

(Budapest.)

Quint József.

Egyesületi élet.

Jegyzőkönyv.

Felvétetett a T. I. T. O. E. 1910. október 8-án tartott választmányi ülésén.

Jelen voltak dr. Baló József elnöklete alatt a következő választmányi tagok: dr. Bánóczy József tiszteletbeli tag, Mészáros Jenő főtitkár, Dékány Mihály, Entz Jolán, Bittenbinder Miklos, Sarudy Ottó (Deva), Somogyi Géza, Sztankó Béla, Farkas Sándor, Quint József, Miklós Gergely, Répai Dániel, Margittai József, Horvay Ede, Snasel Ferenc és Urhegyi Alajos.

1. Elnök üdvözlí a választmány megjelent tagjait s különösen melegen üdvözlí dr. Bánóczy József tiszteletbeli tagot s Entz Jolán választmányi tagot, mint akik ilyen minőségükben először vesznek részt a választmány gyűlésén.

2. Elnök kegyeletes szavakban emlékezik meg dr. Barcsa Jánosról az elhunyt debreceni ref. tanítóképző tanárról s indítványozza, hogy az elhunyt emlékét jegyzőkönyvben örökítsük meg.

A választmány az elnök javaslatához hozzájárul.

3. Elnök jelenti, hogy dr. Katona Lajos egyetemi tanár az elmúlt nyáron váratlanul elhunyt. Az elhunyt tudós tanár halála nagy csapást jelent a tudományos világra s egyúttal mérhetetlen csapással sujtotta nejét Thuránszky Irént s egyetlen gyermekét Irénkét. Thuránszky Irén hosszú szolgálata alatt nagy eredményű működésével, szeretetteljes modorával oly mértékben összeforrott a tanítóképző tanárokkal s így annak választmányával, hogy fájó szívvel elmondhatjuk, hogy az ő fájdalma — mindnyájunk fájdalma. Javasolja az elnök, hogy dr. Katona Lajos emlékét jegyzőkönyvünkben örökítsük meg s erről a bánatos özvegyet értesítsük.

A választmány tagjai igaz fájdalommal hozzájárulnak az elnök javaslatához.

4. Elnök felolvassa a választmány ez évi működésére vonatkozó programját. (Lásd a közlönyben.)

A választmány az elnöki programbeszédet egyhangulag tudomásul veszi.

5. Elnök javasolja, hogy küldjön ki a választmány egy szűkebb bizottságot abból a célból, hogy az elnöki megnyitó irányában hosszabb időre szóló munkatervet terjesszen a választmány elé, továbbá közgyűlési ügyrendet dolgozzon ki.

E szűkebb bizottság tagjaiul dr. Baló elnöklete alatt dr. Bánóczy Józsefet, Farkas Sándort, Sztankó Bélát, Entz Jolánt és Miklós Gergelyt ajánlja.

A választmány az elnök javaslatához hozzájárul s a felkért tagok a megbízást elfogadják.

6. Elnök felkéri Mészáros Jenő főtitkárt jelentésének megtételére.

Mészáros Jenő főtitkár jelenti, hogy az utolsó választmányi ülés óta az elnökség négy felterjesztéssel járult a nmlt. minisztériumhoz. Az elsőben kérte, hogy az igazgatók heti óraszámra 10 legyen s úgy oszolják meg, hogy abból 4 tanításra, 6 hospitálásra essék. A másodikban részletes javaslatot mutatott be a tanárok nyilvántartása és minősítése tárgyában. A harmadikban megígérte, hogy a tanárok továbbképzésére vonatkozólag minden polgari év végéig javaslatot fog előterjeszteni. A negyedikben annak a kívánságának adott kifejezést, hogy a tanárok ne kötelezettsenek a tanítóegyesületekbe való belépésre.

Jelenti, hogy a nmlt. miniszter úr az egyesület részére az 1910. évre 2000 koronát utalványozott.

Végül a következő jelentzők felvételét kéri az egyesület rendes tagjai sorába: *dr. Körös Endre* ref. tanítónőképző-intézeti igazgató (Pápa), *Lux Lajos* tanár (Pápa), *Kutassy Mária*, tanárnő (Pápa), *Csiky István* tanár (Székelykeresztúr).

A választmány a főtitkár jelentését tudomásul veszi s nevezetteket örömmel iktatja a rendes tagok sorába.

7. Elnök jelenti, hogy szept. hó elején felkérte Sztankó Béla elnöklete alatt Dékány Mihály és Bittenbinder Miklós tagtársakat, hogy tegyenek javaslatot az új képesítő vizsgálati szabályzat életbe léptetésére. Felkéri Sztankó Bélát, hogy tegye meg erre vonatkozólag a bizottság jelentését.

8. Sztankó Béla megteszi a részletes javaslatát, amely a közlönyben olvasható.

A választmány beható vita után Farkas S., Sarudi Ottó, Répai Dániel, Miklós G., Somogyi G. és elnök többszörös hozzájárulása után a javaslatot elfogadja.

9. Elnök örömmel konstatálja, hogy e nehéz kérdést a kiküldött bizottság teljes egészében és részletében igen nagy körültekintéssel oldotta meg. Ezért javasolja, hogy a választmány Sztankó Béla, Bittenbinder Miklós és Dékány Mihály választmányi tagok^{knak} buzgó munkásságukért köszönetet mondjon.

A választmány az elnök indítványához örömmel hozzájárul.

10. Elnök jelenti, hogy a magas minisztérium a tanítóképző-intézetek „Rendtartás“-át avval küldötte meg az egyesületnek, hogy annak éppen a tanképesítő vizsgálat új szabályzatával kapcsolatos átalakításáról beható eszmecszerét folytasson. Elnök úgy gondolja, hogy e munka akkor volna leghivatottabb kezekben, ha ugyanazon bizottság vállalná el javaslatételre, amelyik a tanképesítő vizsgálat új szabályzatairól készített javaslatot. Ezért felkéri Sztankó B., Bittenbinder M és Dékány M. választmányi tagokat, hogy a „Rendtartás“ átdolgozására vonatkozólag szintén tegyenek javaslatot a legközelebbi gyűlésen, fenntartván azt, hogyha a magas minisztérium sürgetné az ügyet, ezt a gyűlest a rendesnél hamarabb is megtartsa.

A választmány hozzájárul. A bizottság felkért tagjai elfogadták a megbízást.

11. Elnök felolvassa az eperjesi áll. tnőképző tanári karának átiratát, melyben kéri a választmányt, hogy csatlakozzék azon mozgalmukhoz, melynek célja az, hogy a tanárok óradíja 100 koronáról 150 koronára emeltessék.

A választmány egyhangúlag hozzájárul.

12. Elnök felolvassa az iglói áll. tanítóképző tanári karának átiratát, melyben kéri a választmányt, hogy pártolja azon mozgalmakat, melyszerint a záróképesítő vizsgálaton minden vizsgázó 20 K vizsgadíjat fizessen s ezen összeg a vizsgáló bizottság tagjai között felosztassék.

A választmány a kéréshez pártolólag hozzájárul.

Több tárgy nem lévén, elnök a gyűlést bezárja.

Dr. Baló Főzsef
elnök.

K m. f.

Úrhegyi Alajos
titkár.

Vegyesek.

Az új költségvetés és a státuszrendezés. Míg az 1911-ik évi állami költségvetés nem lát napvilágot, addig teljesen megbízható adatokról szó sem lehet. A megbízhatósághoz azonban egészen közel álló híreink vannak a fizetésrendezésre vonatkozólag s ezeket az alábbiakban közöljük.

A fizetésrendezés három évre beosztva fog megtörténni s egyik fontos, de a tanárságra egyáltalán nem kedvező alapelv az, hogy a rendezéskor az igazgatókat s a tanárokat egy kategóriába fogják s így harmadolják meg.

A tanítóképző-intézeteknél e hírek szerint a státus a következő években így fog alakulni: *1910-ben* van 28 igazgató és 6 tanár a hetedik, 82 tanár a nyolcadik s 86 tanár a kilencedik fizetési osztályban. *1911-ben* lesz 28 igazgató és 17 tanár a hetedik, 78 tanár a nyolcadik s 78 tanár a kilencedik fizetési osztályban. *1912-ben* lesz 28 igazgató és 28 tanár a hetedik, 73 tanár a nyolcadik s 73 tanár a kilencedik fizetési osztályban. *1913-ban* lesz 28 igazgató s 39 tanár a hetedik, 67 tanár a nyolcadik s 67 tanár a kilencedik fizetési osztályban.

Hallottunk arról is, hogy már az 1911. évi költségvetés szerint 3 igazgató, a pótlékok elvesztésével, belejut a hatodik fizetési osztályba.

A költségvetés maholnap napvilágot lát s ha biztos adataink lesznek, akkor fogjuk azokat kellőleg értékelni.

Az Országos Középiskolai Tanáregyesület XLIV. rendes közgyűlése.

Az Országos Középiskolai Tanáregyesület f. évi július hó 4-én és 5-én tartotta negyvennegyedik rendes közgyűlését Nagyváradon. Az *Egyesület* közlönyének füzetei jól mutatják, hogy ez alkalommal is, mint mindig, tartalmaz, magas színvonalú, az ország legrégebb, legnagyobb tanártestületéhez méltó volt ez immár negyvennegyedszer ismétlődő, szinte ünnepéllé fokozódott alkalom.

Egész közműveltségünket érintő tanügyi kérdések, didaktikai értekezések, intézmények, tudományos tételek kerültek itt az ország minden vidékéről összesereglett tanárság plénuma elé s az előadásokhoz méltó fejtegetések, viták tisztázták, szilárdították az előadók fejtegetéseit.

A Tanítóképző-Tanárok Országos Egyesülete már magát a közgyűlés alkalmát felhasználta, hogy tiszteletét, nagyrabecsülését fejezze ki a Középiskolai Tanáregyesület előtt. A *Magyar Tanítóképző* az Egyesület közlönyre megjelenésének alkalmát használja fel, hogy most, amikor — az érdemes szerkesztő, *Dr. Lévy Ede* munkája által — kellő perspektívában jelenik meg im a júliusi két napnak óriási nagy területeken mozgó, mégis összehangzatos törekvése, igyekezete: méltassa, értékelje a magyarországi s fájdalom eléggé gyér kultureseményeknek e nevezetes mozzanatát.

Négyesy László az Egyesület elnöke Nagyvárad városának hajdani nagyságában, fényében megfűrésztött képzelettel kötözte össze a város múlt hivatásának s a jelen alkalom azonosságának szálait. Felidézvén «a történeti tudatfolytonosság eleven hajtóerejének» érzetét s «áthévívén a középkor legfenköltebb ideáljának, Szent Lászlónak» emléktől: eszmél és eszméltet a tanárságnak a nemzeti étellel való kapcsolatára, a történelmi folytonosságra s látja s láttatja a nagy teendőt a jelenkori oktatásügy egyik

legfőbb és mindjobban erősödő irányzatát: a tanítás olyan reformját, mely a középiskolai tanítás hiányait, egyoldalúságát megszünteti, s amely tette kész, kötelességtudó magyar ifjúságot nevel, olyat, amely megérti a maga történelmi és jelen helyzetét, céltudatosan, hittel és lelkesedéssel tudja képességeit kifejteni és érvényesíteni.

Az elnöki megnyitó második részében az oktatásügy, de különösen a hivatalos adminisztráció aktualitásaival foglalkozik.

A közgyűlés tárgyai az elnök megnyitójának alapgondolataiból fakadtak. *Dr. Cserép József a gimnáziumi érettségi vizsgálatokról* tartott értékes előadást s javaslata szerint az írásbeli érettségi vizsgálat kiterjedne a magyar nyelvre és irodalomra; a latin nyelvre, görög nyelvre; matematikára; a szóbeli pedig a magyar nyelv és irodalomra, latin nyelv és irodalomra, a történelemre és fizikára. *Az érettségi vizsgálat eltörléséről* értekezett *Dr. Schneller István*. Az előadó azt indítványozza, hogy mondja ki a közgyűlés, miszerint az érettségi vizsgálatot eltörlendőnek tartja s hogy a főiskolákra való képesítést ezután minden nyilvános jellegű középiskola a maga hatáskörében adja meg. Majd előterjeszti a kolozsvári tanári kör indítványát is, mely a középiskolának az egységes középiskolával szemben olyanná való átalakítását kívánja, amely egységes alapozással a felsőbb osztályokban a különböző tudományszakok szerint szétágazik. Míg azonban ez a kívánság megvalósulhatna, tehát míg az érettségi eltörlöttnék, a) a minősítési törvény, valamint az önkéntességi jogra vonatkozó intézkedés módosíttassék, b) az osztályokban a létszám leszállíttassék, c) az érettségi csak azokra legyen kötelező, akik főiskolákra készülnek, d) az érettségire lépők csak a humán, vagy csak a reáliákról vizsgázhassanak; az érettséginél ne csak az írásbeli és szóbeli eredménye, hanem az eddigi munkásság is figyelembe veendő. *A nagyváradi Püspökfürdő Lotusz virágáról és hévutzi csigáiról* értekezett *Dr. Tóth Mihály*; *A történelmi szemináriumokról* *Dr. Bruckner Győző*; *A történelem módszeres tanításáról* *Laurentzi Vilmos dr.*; *A slöjdnek a középiskolában való tanításáról* *Varga Gábor*. A felolvasó indítványa alapján kimondotta a közgyűlés, hogy pártoló gondjaiba veszi az életrevaló intézményt.

Az indítványok során *Török Péter* előterjesztette a debreceni körnek az erkölcsstelen könyvek üldözésére vonatkozó javaslatát; *Simonyi Ernő* a természetrajzi reformbizottság átalakítására vonatkozó tervezetét; majd tárgyalás alá kerültek *Erődi Árminnak* a napközi otthonokra, *Csiszár Mihálynak* és *Szmidzsár Géznak* a tanári statusrendezésre, *Fludorovics Zsigmondnak* az iskola fegyelmzésére s *Bihari Ferencnek* az iskolaorvosok félárú jegyére vonatkozó javaslatai.

Ki kell végezetül emelnünk a tartalmas tárgysorozatból *Szekely István*, egyesületi főtítkár jelentését, mely nyílt és egyenes hangjával, a statusbeli bajok bátor feltárásával, mindazáltal emelkedett tónusával méltán kiérdemelte a közgyűlés köszönetét s a rokon egyesületek elismerését.

F. S.

A Tanítóképzőintézeti Tanárok Országos Egyesületének választmánya

Baló József dr. elnöklésével okt. hó 22-én is ülést tartott, amelynek tárgya a tanítóképzők *Rendtartása*-nak revíziója volt. Tíz év tapasztalatai alapján az új képesítővizsgálati szabályzat tekintetbevételével a választmány átdolgozta a most érvényben lévő Rendtartásnak a növendékek fölvételére, segítésére, a tanulmányi ügyekre, az igazgatók és tanárok munka- és hatáskörére, a gyakorlóiskolára vonatkozó pontjait s *Sztankó* Béla előadó előterjesztése fonalán részletes javaslatot készített. A rendtartással szorosán kapcsolatos szervezeti kérdéseket is behatóan tárgyalta a választmány. Sürgősen kívánja az 1868. évi 38. törvénycikk novelláris uton való revízióját, mert annak keretéből a tanítóképzők minden tekintetben kinőttek. A tanítóképzők felügyeletét illetőleg ragaszkodik már több ízben kifejezett álláspontjához s kéri a főigazgatói intézmény szervezését. Addig is, míg ezt törvény útján szervezik, a szakfelügyelői intézmény továbbfejlesztését óhajtja s azt kívánja, hogy a királyi tanfelügyelők tisztán adminisztratív tennivalókkal ruháztassanak föl, a szakfelügyelők pedig a tanítóképzők tanulmányi felügyelői legyenek. A rendtartásban világosan és részletesen fejeztessék ki a tanfelügyelők és szakfelügyelők külön-külön hatásköre. A választmány a most főnnálló igazgató-tanácsnak mint teljesen elavult intézménynek eltörlését kéri. A részletesen kidolgozott rendtartási javaslatot az egyesület a vallás- és közoktatásügyi miniszter elé terjeszti.

A magyar királyi államvasutak téli menetrendje 1910—1911-re.

A magyar királyi államvasutak vonalain és az általuk kezelt magánvasutakon f. évi október hó 1-től a téli menetrend lép életbe, mely a jelenleg érvényben lévő nyári menetrenddel szemben a következő lényegesebb változásokat tartalmazza:

A Budapest keleti pályaudvar-bruck-királyhidai vonalon. A Budapestről d. u. 5 óra 15 perckor Győr felé induló gyorsvonat illetve az ehhez csatlakozó Győrről este 8 óra 10 perckor induló személyvonat Bruck-Királyhidán Wien felé nem nyer csatlakozást.

Kőérberek megállóhelyen az összes személyszállító vonatok megállása megszüntetetik.

A kisterenye-kisujszállási vonalon. A Kál-Kápolnáról jelenleg d. u. 12 óra 30 perckor Kisujszállásra induló személyvonat korábban és pedig d. e. 11 óra 49 perckor fog indulni és a Kassa felől érkező gyorsvonathoz nem fog csatlakozni, ellenben Kisujszálláson csatlakozást nyer Budapest felé.

A füzesabony-egri vonalon. Az Egerből jelenleg d. e. 10 óra 27 perckor Füzesabonyra induló személyvonat korábban, s pedig d. e. 9 óra 47 perckor fog indulni, és Füzesabonyban a Budapest felé menő gyorsvonathoz csatlakozást fog nyerni.

A szerencs-hidasnémeti-kassai vonalon. A Hidasnémetiről jelenleg

reggel 4 óra 56 perckor Szerencsre induló vegyes vonat már Kassáról kiindulól fog közlekedni és onnét reggel 3 óra 50 perckor indulni.

A Budapest keleti pályaudvar-lavoczei vonalon. A Miskolcraól d. e. 9 óra 35 perckor Budapest felé induló gyorsvonat Kál-Kápolna állomáson feltételesen meg fog állani.

A Budapest keleti pályaudvar-kassai vonalon. A Miskolcraól reggel 3 óra 51 perckor, reggel 6 óra 30 perckor és d. u. 1 óra 5 perckor Kassára induló vonatok Abaujszina rakodóhelyen feltételesen meg fognak állani.

A nagykároly-zilahi vonalon. A Zilahraól jelenleg reggel 7 óra 38 perckor az új menetrend szerint pedig d. e. 8 óra 24 perckor induló vonat Zilahon csatlakozást nyer Dés felől.

A máramarossziget-aknaszlatinai vonalon. A Máramarosszigetről d. u. 3 óra 40 perckor induló és oda d. u. 4 óra 43 perckor visszaérkező vegyes vonat megszüntetetik.

A szatmárnémeti-felsőbányai vonalon. A Felsőbányáraól este 7 órakor Nagybányára induló vegyesvonat megszüntetetik.

A nagykároly-csapi vonalon. A Csapraól jelenleg reggel 7 óra 15 perckor az új menetrend szerint pedig d. e. 9 óra 32 perckor induló vonat Csapon csatlakozást nyer Nyiregyháza és Szerencs felől.

Az alvinc-nagyszebeni vonalon. Nagyszeben és Konca között a jelenleg hetenkint 3-szor közlekedő Nagyszebenből d. u. 12 óra 25 perckor induló és Nagyszebenbe este 9 óra 50 perckor visszaérkező vegyesvonat megszüntetetik.

A budapest-predaáli vonalon. A Budapest-nyugoti pályaudvarraól este 9 óra 35 perckor induló gyorsvonat Magyaránadas állomáson feltételesen, a Budapest nyugoti pályaudvarraól d. u. 2 órakor Kolozsvárra induló és a Kolozsvárraól este 9 óra 55 perckor Budapest nyugoti pályaudvarra érkező gyorsvonat Kissebes állomáson, a Kolozsvárraól d. u. 1 óra 50 perckor Budapest nyugoti pályaudvarra érkező gyorsvonat Magyaránadas és Kissebes állomásokon a Budapest nyugoti pályaudvarraól d. u. 2 órakor induló kolozsvári gyorsvonat Biharpüspöki állomáson, az összes személyszállító vonatok — a gyorsvonatok kivételével, Harasztos és Szederjes kitérőkön, a Csucsáraól reggel 3 óra 57 perckor Nagyváradra induló személyszállító vonat Zichybarlang megállóhelyen és végül a Kolozsvárraól d. u. 1 óra 20 perckor Nagyváradra induló személyszállító vonat Élesd megálló 18 sz. őrháznál rendszeren meg fognak állani.

A püspökladány-szeghalmi vonalon. A Püspökladány és Biharnagybajom között jelenleg minden hétfőn és csütörtökön is közlekedő személy- illetve személyszállító tehervonat csak a püspökladányi országos vásárok napjain helyeztetik forgalomba.

A székelykocsárd-brassói vonalon. A Brassóraól jelenleg reggel 5 óra 40 perckor Mádéfalvára induló személyvonat forgalma a mádéfalva-székely-

kocsárdi vonalrészre is kiterjesztetik és Mádéfalváról d. e. 10 óra 20 perckor fog indulni, Székelykocsárdra pedig este 7 óra 17 perckor érkezni.

A Brassóból jelenleg d. e. 8 óra 3 perckor Székelykocsárdra induló személyvonat megszüntetetik.

A Csikszeredáról jelenleg d. u. 4 óra 20 perckor Székelykocsárdra induló személyvonat Brassóból kiindulólág és pedig d. e. 10 óra 55 perckor és Csikszeredáról d. u. 3 óra 8 perckor fog indulni.

A Székelykocsárdról jelenleg d. u. 4 óra 38 perckor Gyergyószentmiklóstra, és az este 8 óra 40 perckor Marosvásárhelyre, továbbá a Csikszeredáról jelenleg reggel 5 óra 45 perckor Székelykocsárdra, végül a Brassóról jelenleg este 6 óra 17 perckor Mádéfalvára induló személyvonatok korábban fognak indulni.

A marosludas-besztercei vonalon. A Besztercéről jelenleg d. u. 12 óra 40 perckor Marosludasra és a Marosludasról jelenleg d. u. 5 óra 18 perckor Nagycég-Budatelkére induló személyszállító vonat korábban vagyis d. u. 12 óra 17 perckor, illetve d. e. 4 óra 39 perckor fog indulni.

A mádéfalva-gyimesi vonalon. A Mádéfalváról jelenleg este 7 óra 9 perckor Gyimesre induló személyszállító vonat helyett új vonat helyeztetik forgalomba, mely Mádéfalváról reggel 6 óra 10 perckor indul és Gyimesre d. e. 10 óra 12 perckor érkezik.

(Folyt. köv.)

Kimutatás

a f. é. okt. hó 20-áig befolyt tagsági díjakról.

1909-re: Dreisziger Ferenc (8 kor.)

1910-re: Dreisziger Ferenc, dr. Gockler Lajos, Nyakas József, Csiky István, Zombory Dániel, Dienes Károly, Schön István, özv. Fábíán Károlyné, Szöllösi István, Varga József, May Emilia, Sztankó Béla, Brader József, Csemez József, Makay Jenő, gör. kel. szerb tanítóképző Zombor, Móczár Miklós, Vízhányó Károly, Menich Antal, Heves György, Slajchó Mihály, Kristofcsák Lajos (8—8 kor.)

1910. I. felére: Gyémánt Miklós (4 kor.)

1910. II. felére: Várady Lajos, Szirkvashegyi Tanítótestület, Feketéné Hoffbauer Izabella, Rácz Erzsébet, Révfy Géza (4—4 kor.)

1911. I. felére: Feketéné Hoffbauer Izabella (4 kor.)

Értesítés.

Egyesületünk azon t. tagjait, akik a tagsági díjnak postai megbízás útján történő kényelmes — bár kissé költségesebb — módját választották, tisztelettel értesítem, hogy a megbízásokat *november hó elején* fogom postára adni.

Tisztelettel

Horvay Ede
egyes. pénztáros.

REICHERT K.

BUDAPEST, VIII. ÜLLŐI-UT 12.
WIEN VIII. BENNOGASSE 24-26

▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼

Ajánlják
mintaszerű

górcsőveiket,
mikrotom-jajkat, polarizációs
és vetítő-
készülékeiket.

Új tükör-kondensorok ultra-
mikroszkopos részecskék lát-
hatóvá tételére. Fényképező
objektívek. — Új Combinar-
Solar. Katalogus bérmentve.

Feiwel Lipót utódai

BUDAPEST, IX. IPAR-UTCA 4.

Mindennemű iskolapadok, iskola-
torna- és óvoda-berendezések és
szabad. gyermekpadok gyártása.

☛ Árjegyzékkel készséggel
szolgálunk ingyen és bérmentve.